

Jaarverslag 2023

DE INNOVATIEF EN DUURZAAM ONDERNEMENDE HOGESCHOOL

Colofon

Teksten:

Josephine Waslander & Charlotte Hansen en
Brigitte de Swart & Leonie Soemers (Fijnland tekst)

(Eind)redactie:

Fijnland tekst en Ingrid Wakkee

Vormgeving:

Creja ontwerpen

Coördinatie en redactionele ondersteuning:

Caroline Heijkoop & Emma Douqué

Fotocredits:

portretfoto's met roze achtergrond en teamfoto's: Amilcar en Hanna van
Let's face It; foto Saskia Stoker: Rosan Bloem

Digitaal jaarverslag:

hva.nl/ondernemerschap

[hva.nl/ondernemerschap](https://www.hva.nl/ondernemerschap)

[@HvAEntrepreneur](https://twitter.com/HvAEntrepreneur)

[in showcase/hva-ondernemerschap](https://www.linkedin.com/showcase/hva-ondernemerschap)

INHOUD

Voorwoord

Lectoraatsonderzoeken

- WeRin: bevorderen van vrouwelijk ondernemerschap
- REVALORISE+: maatschappelijke impact met onderzoek
- Generation Blockchain: stimuleren van kennis en innovatie in Europa
- Urban Goodcamp: blauwdruk voor stedelijke uitdagingen
- Duurzame buurtlogistiek: businessmodellen voor stedelijke logistieke hubs
- Overzicht van onderzoeksprojecten

Promotieonderzoek

- Van salesmanager naar Doctor of Business Administration

Partners

- O2LAB: krachtenbundeling voor ondernemerschapsonderwijs
- IDEEC: impactgedreven ondernemerschapsonderwijs steviger op de agenda
- Consortiumpartners onderzoeksprojecten

Studenten en ondernemerschap

- Structuur HvA Venture Centre aangepast voor optimale ondersteuning

4 Samenwerking met het mkb

- CoP Sustainable Food Systems: samenwerken aan een duurzaam voedselsysteem 28
- Regenerative Business: het tij keren met herstellend ondernemen 30
- O2LAB: strategische sessies leiden tot verdere samenwerking onderwijs en mkb 32

Verbinding met onderwijs

- Vernieuwing in samenwerking met lerarenopleiding Economie 34
- Minor Entrepreneurship for Society sluit aan bij behoefte studenten én maatschappij 36

Nominaties

- Lectoraat Entrepreneurship ontvangt Europese erkenning 38
- Saskia Stoker op lijst Inclusive30 van 2023: expert en rolmodel inclusiviteit en diversiteit 40

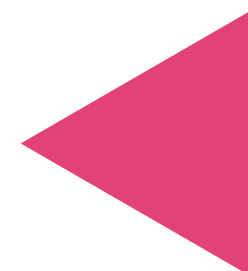
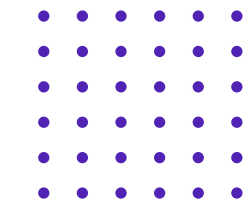
Conferenties

- Research and Education Conference: verbinding tussen onderwijs en onderzoek 42
- Korte impressies van conferenties in 2023 44

26 Publicatieoverzicht 2023

Team 2023

50

VOORWOORD

Door Ingrid Wakkee, lector Entrepreneurship

Met enthousiasme en een gevoel van voldoening delen wij het jaarverslag 2023 van het programma Ondernemerschap. Dat bestaat uit het hogeschoolbrede lectoraat Entrepreneurship en het Venture Centre. 2023 kende vele uitdagingen en nog meer kansen, voor ons als programma en natuurlijk voor het bredere, ondernemende ecosysteem waarin we opereren. Dit jaarverslag belicht de belangrijkste initiatieven en de substantiële vooruitgang die we hebben geboekt in het onderzoeken, ondersteunen en bevorderen van ondernemerschap binnen en buiten de HvA.

We hebben in 2023 een aantal grote Erasmus+-projecten afgerond: Generation Blockchain, WeRin, REVALORISE+ en Urban Goodcamp. Met veel plezier kijken we terug op de samenwerking met de betreffende consortiumpartners. We zijn druk bezig te bekijken hoe we de resultaten van deze onderzoeken blijvend kunnen borgen in onderwijs en werkveld, om zo een blijvende impact te garanderen.

Onze betrokkenheid bij het Centre for Economic Transformation (CET) is een nieuwe fase ingegaan. Met de deelname van Maarten Hogenstijn aan de ontwikkeling van de Master of Economic Transformation, Linda Drupsteen-Sint haar rol als research lead en de bijdragen van Claudia Cuypers, Iteke van Hille en Toon Maassen in verschillende projecten, tonen we onze actieve betrokkenheid bij economische vernieuwing. Bovendien ben ik er in de herfst van 2023 begonnen als wetenschappelijk directeur, een rol die ik met veel enthousiasme vervul.

Dit jaar hebben we genoten van het evenement Social Enterprise World Forum Fringe Day, dat ons inspireerde en motiveerde. Verder zijn we bijzonder trots op

Maurik de Groot, die zijn professional doctorate heeft afgerond: een bewijs van persoonlijke inzet en academische kwaliteit!

Met onze voortdurende inspanningen om de ondersteuning aan student-ondernemerschap binnen de HvA ook op lange termijn te garanderen, hebben we hard gewerkt aan de nieuwe positionering van het Venture Centre binnen Innovation Exchange Amsterdam (IXA). We kijken uit naar een vernieuwde en vruchtbare samenwerking tussen het Venture Centre en het lectoraat Entrepreneurship.

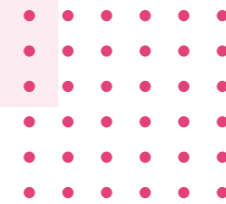
Voor 2024 zijn onze verwachtingen hooggespannen. We zijn bijzonder enthousiast over de aanstaande 3E Conferentie en de nieuwe projecten die van start gaan. Wij danken iedereen die betrokken is bij het programma Ondernemerschap voor hun inzet en kijken uit naar wat we in 2024 samen kunnen bereiken.

Hartelijke groet,
Ingrid Wakkee

WeRin: BEVORDEREN VAN VROUWELIJK ONDERNEMERSCHAP

Het aandeel vrouwelijke afgestudeerde ondernemers vergroten. Dat was het uitgangspunt van het Europese onderzoeksproject WeRin: Women Entrepreneurs in Regional Inclusive Ecosystems. Eind 2023 eindigde het project, waaraan de HvA via het lectoraat Entrepreneurship deelnam. Samen met projectleider Saskia Stoker maken we de balans op. "We moeten een ander verhaal vertellen dan de hero's journey."

Het Erasmus+-project WeRin was een baanbrekend initiatief met hoge ambities: een inclusief ondernemersklimaat, met gelijke kansen voor toekomstige ondernemers. Of de doelstellingen zijn behaald? "Zeker", zegt Saskia. "De inclusieve onderwijs- en ondersteuningsprogramma's voor ondernemerschap zijn klaar voor gebruik."

Het begint al met een gebrek aan rolmodellen

Stereotypen

Drie jaar lang beet Saskia zich erin vast. Omdat ze als een rots staat voor emancipatie en inclusie. "In 2010 deed ik al een opleiding gender en seksualiteit, van het woord inclusie had destijds nog niemand gehoord." Toen ze als docent-onderzoeker bij de HvA zag hoeveel stereotypen er in het algemeen in het onderwijsmateriaal zitten, wakkerde het vlammetje weer aan. "Uit Europese literatuur en cijfers blijkt dat de huidige aanpak niet leidt tot gelijkheid. Van de afgestudeerden in het hoger onderwijs in Europa bestaat zo'n 60% uit vrouwen, maar ze zijn wel ondervetegenwoordigd onder start-ups. Dat betekent een flink verlies van potentieel ondernemerstalent."

Gebrek aan rolmodellen

De cijfers laten ook zien dat veel afgestudeerde vrouwen niet kiezen voor een ondernemerscarrière. Waarom dit zo is? "Dat begint al met een gebrek aan rolmodellen", legt Saskia uit. "Zijn die rolmodellen er wel, dan gaat het vaak om feminiene activiteiten, zoals fashion of cosmetica. Een andere barrière is de taal, die is vaak juist masculien met termen als 'risico nemen' en 'leef hebben'. Terwijl je ook kunt spreken over 'kansen identificeren' en 'mensen met elkaar verbinden'. We moeten dus een ander verhaal vertellen dan de hero's journey van die fantastische start-up founder die miljoenen heeft verdiend."

Inclusiever onderwijsmateriaal

Inclusievere onderwijs- en ondersteuningsprogramma's dragen hieraan bij. Veertien partners uit vijf landen bogen zich er de afgelopen drie jaar over. "We startten in 2021 met literatuuronderzoek en interviews met studenten, docenten, programmamakers en partijen als banken en de Kamer van Koophandel", vertelt Saskia. "Uit de analyses zijn regionale rapporten voortgekomen. Daarmee zijn we op Europees niveau gaan kijken hoe we het onderwijsmateriaal inclusiever kunnen maken. Afgelopen jaar hebben we dat materiaal ook daadwerkelijk ontwikkeld."

Internationale bijeenkomst

Tijdens een internationale bijeenkomst in het Ierse Cork gaven studenten en docenten feedback op het ontwikkelde lesmateriaal. Vanuit de HvA haakten ook twee studentambassadeurs diversiteit en inclusie aan. Zij maken dit thema onder hun medestudenten op allerlei manieren bespreekbaar. Op basis van de feedback is het onderwijsmateriaal doorontwikkeld tot een lespakket. Zestig studenten van de minor Startup your Business in Technology gingen met deze pilot aan de slag. Saskia: "We lieten ze nadenken over rolmodellen. En over wie je kent vanuit je netwerk. Waarom zijn ze belangrijk en waar begin je als je ze niet kent? Dat leverde heel rijke gesprekken op."

Als je van iemand de reactie krijgt dat-ie nooit eerder op deze manier aan het denken is gezet, weet je dat het aankomt."

Online community

De ambitie om verder te gaan met het thema is er zeker. Maar daarvoor moet eerst een pot subsidie worden aangeboord. De komende twee jaar kunnen studenten en docenten terecht op de online Community of Practice, vertelt Saskia. "Een online omgeving als een soort LinkedIn-community. Alle verzamelde kennis is hier te vinden. Daarnaast staan op de website van WeRin vijftien colleges in de vorm van webinars over good practices, die we in de afgelopen drie jaar hebben opgehaald."

Zestig minorstudenten gingen met het ontwikkelde lespakket als pilot aan de slag

Vlnr: JuanFra Alvarado Valenzuela, Ingrid Wakkee, Saskia Stoker en Eric-Jan Ritsema

REVALORISE+: MAATSCHAPPELIJKE IMPACT MET ONDERZOEK

Hoe creëer je maatschappelijke impact met onderzoek vanuit de sociale en menswetenschappen? En welke netwerken en vaardigheden kun je hierbij inzetten? Anders gezegd: hoe vertaal je (toegepaste) wetenschappelijke kennis naar de echte wereld? Daarover ging het Europese REVALORISE+-project. Dat eindigde eind 2023. Het lectoraat Entrepreneurship van de HvA was als consortiumpartner van de partij.

REVALORISE+ was een tweejarig onderzoeksproject binnen het EU-programma Erasmus+. Onder leiding van het University Industry Innovation Network (UIIN) startte het project in 2021 met negen partners uit zeven landen. Het doel: ondernemende vaardigheden binnen de sociale en menswetenschappen (SSH) versterken en de maatschappelijke impact van onderzoek vergroten.

*Het jargon van valorisatie sluit niet aan.
We moeten nieuwe taal maken*

Resultaten minder tastbaar

Dat blijkt niet altijd even makkelijk. Want resultaten van de gammawetenschappen zijn minder eenvoudig te vermarkten met patenten

of licenties dan die van de bètawetenschappen. Wat ook meespeelt: beleidsmakers, onderzoeksfondsen en universiteitsbesturen focussen vooral op het behalen van directe resultaten via de bètawetenschappen. De sociale en menswetenschappen – waarbij de resultaten en maatschappelijke impact minder tastbaar zijn – krijgen daardoor minder aandacht. Dat kan en moet anders, vinden de onderzoekers in het REVALORISE+-project.

Nieuwe taal maken

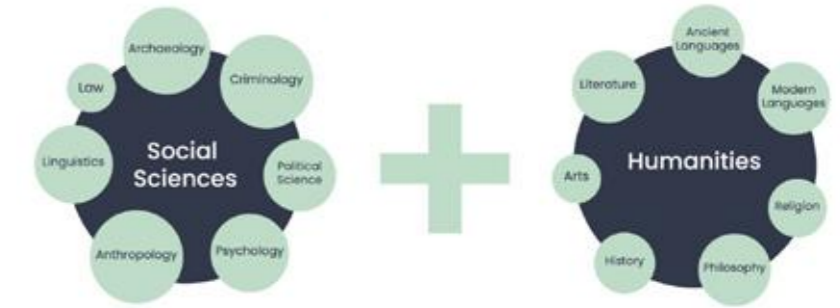
Een van de uitkomsten is dat de taal die ‘we’ spreken van belang is. “Binnen de sociale en menswetenschappen sluit het jargon van valorisatie niet aan”, zegt lector Entrepreneurship Ingrid Wakkee. “Onderzoekers zijn er niet mee bekend en voelen zich er niet comfortabel bij. Daarom moeten we nieuwe taal maken. Die moet overeenkomen met de normen en waarden van onze onderzoekers. Dus in plaats van ‘op de markt brengen’ spreken we over ‘impact maken’. En we hebben het niet over ‘klanten’, maar over ‘gebruikers’. Dit maakt een wezenlijk verschil.”

Rolmodellen en netwerken

Verder zijn rolmodellen en netwerken essentieel voor valorisatie binnen de gammawetenschappen. Succesvolle voorbeelden van andere wetenschappers laten onderzoekers zien hoe je die bereikt. Zo is kennis binnen de HvA over hergebruik van reststromen uit de industrie omgezet in lesmateriaal voor havo- en vwo-scholieren. Netwerken zijn weer van belang voor ondernemerschap vanuit de kennisinstellingen. “Je connecties zijn heel bepalend voor de informatie en steun die je krijgt”, licht Ingrid toe. “Dat geldt ook voor de middelen die je tot je beschikking hebt. En of je genoeg geloofwaardigheid kunt opbouwen om je onderzoeksresultaten succesvol toe te passen.”

Maatwerk en training

Zeker ook niet onbelangrijk: maatwerk. Want een promovendus heeft andere begeleiding nodig dan een lector. Een van de belangrijkste successen van

REVALORISE+ is een speciale training voor SSH-onderzoekers. Samen met experts bracht het projectteam hun waardevolle vaardigheden en kennis bij. Hiermee kunnen ze hun onderzoek beter toepassen in de echte wereld. Met workshops en online lessen is een ondersteunende omgeving gecreëerd, om samenwerking en innovatie tussen wetenschappers aan te moedigen. En om netwerken en kennisuitwisseling tussen onderzoekers en professionals te bevorderen, waren er verschillende evenementen. Zoals het REVALORISE+ forum in Wenen, in samenwerking met de Universiteit van Wenen. Hier voerden enthousiastelingen en professionals inspirerende discussies en zijn waardevolle connecties gemaakt.

Studentenondernemerschap

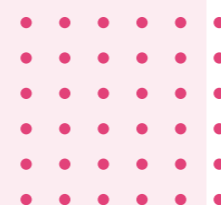
Er zijn veel studenten met ondernemende ambities. Er liggen dus kansen in het verbinden van studenten aan de wetenschap, om zo valorisatie te stimuleren. “De komende tijd gaan we onderzoeken hoe studentenondernemerschap kan bijdragen aan valorisatie binnen de SSH”, aldus Ingrid. Kijkend naar de toekomst, hoopt ze op voorzetting van de Europese samenwerking. “De positieve ervaringen laten zien dat dit initiatief relevant en noodzakelijk is. Door verder te bouwen op wat we hebben geleerd, kunnen we sterke banden smeden tussen Europese onderwijsinstellingen. En zo de impact van SSH-onderzoek voor de lange termijn waarborgen.”

Valorisatie in het kort

In het algemeen betekent valorisatie: het benutten van waarde uit de wetenschap door inzichten beschikbaar en bruikbaar te maken voor het bedrijfsleven en/of de samenleving. Kennisinstellingen leggen hierbij traditioneel de nadruk op het verwerven van economische waarde binnen de STEM-domeinen (Science, Technology, Engineering & Mathematics/Medical Sciences). Vanuit dit perspectief zijn valorisatie en commercialisering bijna synoniem. Vanuit het perspectief van REVALORISE+ gaat het bij valorisatie om alle doelbewust geïnitieerde activiteiten van wetenschappers, die gericht zijn op het bruikbaar maken van onderzoeksresultaten voor niet-academische belanghebbenden. Met als doel: een betekenisvolle, meetbare of waarneembare maatschappelijke impact creëren.

GENERATION BLOCKCHAIN: STIMULEREN VAN KENNIS EN INNOVATIE IN EUROPA

Generation Blockchain is een tweejarig onderzoeksproject, gefinancierd door Erasmus+ en geleid door de Universiteit van Szczecin in Polen. Het bracht verschillende Europese hogescholen en universiteiten samen. De HvA was er vanuit het lectoraat Entrepreneurship één van. Het doel: de kennis van blockchaintechnologie vergroten en integreren in het onderwijs en de industrie. Het project is afgerond in 2023.

De opkomst van blockchaintechnologie transformeert verschillende sectoren wereldwijd. Zoals de zakelijke, financiële en technologische sector en de kunstensector. Deze technologie biedt nieuwe mogelijkheden en verandert de manier waarop we transacties uitvoeren en gegevens beveiligen.

Nieuw studiegebied

“Bedrijfskundige studies en opleidingen in Nederland en Europa begrijpen dat het onderwijzen over blockchain een nieuw en divers studiegebied is”, zegt Mike Russell, seniordocent en blockchainonderzoeker aan de HvA. “Dit komt omdat blockchaintechnologie nog steeds evolueert. Nog niet alle regels en concepten zijn al duidelijk gedefinieerd. Er zijn verschillende benaderingen. Sommige richten zich op praktische toepassingen en hands-on leren. Andere behandelen de basisideeën en -principes achter blockchain. Terwijl weer andere kijken naar de juridische en bestuurlijke kwesties die met blockchain gepaard gaan.”

Concrete doelstellingen

Generation Blockchain heeft verschillende, concrete doelstellingen:

- het analyseren hoe verschillende hogeronderwijsinstellingen in Europa blockchaintechnologie momenteel onderwijzen;
- het ontwikkelen van een online cursus over blockchain, die flexibel en inclusief leren mogelijk maakt;
- het testen en verbeteren van nieuwe onderwijsmethoden via Open Educational Resources, in samenwerking met verschillende zakelijke scholen in partnerlanden.

Nog niet alle regels en concepten zijn al duidelijk gedefinieerd

Internationaal consortium

De samenwerking met Europese partners, waaronder de Universiteit van Porto, Frankfurt Blockchain Centre, European E-learning Institute en Momentum, leidde tot de vorming van een internationaal consortium. Daarin combineren de consortiumpartners hun expertise in blockchaintechnologie en onderwijsinnovatie.

Studentondernemerschap

De HvA speelt een cruciale rol binnen het consortium; met docenten uit verschillende disciplines die samenwerken om blockchaintechnologie te integreren in het onderwijs. Het lectoraat Entrepreneurship richt zich specifiek op de mogelijkheden die blockchain biedt voor studentondernemerschap.

Integratie blockchain in het hoger onderwijs

Door blockchaintechnologie te integreren in het hoger onderwijs, kunnen studenten deze opkomende technologie verkennen en de toepassingen ervan in verschillende sectoren begrijpen. Dit bevordert niet alleen innovatie; het stelt studenten ook in staat om voorop te lopen in een industrie waar de vraag naar blockchainspecialisten groeit. Het opnemen van blockchaintechnologie in het hoger onderwijs is essentieel om studenten voor te bereiden op de uitdagingen en kansen van de digitale economie van nu en de toekomst.

URBAN GOODCAMP: BLAUWDruk VOOR STEDELIJKE UITDAGINGEN

Klimaatverandering, woningnood, overtoerisme. Het zijn een paar van de complexe uitdagingen waar Europese steden voor staan. In het Erasmus+-project Urban Goodcamp boog de HvA zich over de aanpak van deze uitdagingen. Het lectoraat Entrepreneurship bracht de studenten tijdens een bootcamp ondernemende vaardigheden bij.

Vlnr: Eric-Jan Ritsema, Patricia van Hemert, Ingrid Wakkee en Claudia Cuypers.

Met dezelfde toolkit als blauwdruk is veel variatie in onderwijs gerealiseerd

Het onderzoeksproject draaide om de centrale vraag: hoe verbind je stedelijke uitdagingen aan het onderwijs en hoe bouw je daar een netwerk van stakeholders omheen? "Het ging vooral om het proces en de vaardigheden die hierbij komen kijken", vertelt Claudia Cuypers. "Met kennisinstellingen uit zes andere landen hebben we een blauwdruk ontworpen voor het verbinden van grote opgaven in Europese steden aan onderwijs. Daardoor hoeft niet elke kennisinstelling het wiel opnieuw uit te vinden. De aanpak is dus stad- en landoverstijgend, de inhoud locatiespecifiek."

Een mooie kans om stakeholders bij elkaar te brengen

Biodiversiteit en klimaatadaptatie

In 2021 verdiepten de kennisinstellingen zich in de uitdagingen waar hun steden voor staan. Elke instelling koos een urgent thema. Dit gebeurde aan de hand van literatuuronderzoek en interviews met experts. Voor de Metropoolregio Amsterdam kwamen biodiversiteit en klimaatadaptatie uit de bus als meest kansrijke thema's voor het project. "Veel partijen waren hier al mee bezig, maar vaak niet met elkaar", zegt Claudia. "Ons beeld van lacunes in de samenwerking bleek te kloppen."

Weinig synergie

Ook werd duidelijk dat er tussen beide thema's weinig synergie was. "Terwijl klimaatadaptatie en biodiversiteit hand in hand gaan", aldus Claudia. "Een mooie kans om stakeholders bij elkaar te brengen en er onderwijs op te ontwikkelen. Wij hadden de theorie paraat, zij wisten hoe het in de praktijk werkt." Dat praktijkonderzoek vond plaats in 2022. De onderzoekers gingen rond de tafel met de stakeholders uit de regio; van de stadsecoloog tot sociaal ondernemers, van Naturalis tot Staatsbosbeheer. Uit de gesprekken bleek dat

er ook binnen het onderwijs kansen zijn voor samenwerking tussen lectoraten en faculteiten. Werk aan de winkel dus.

Gastcolleges

De onderzoekers gingen daarvoor in 2023 met de minor Klimaatbestendige Stad aan de slag. "Deze minor focust op klimaatadaptatie, niet op biodiversiteit. Een goede aanleiding om partners uit ons netwerk uit te nodigen voor gastcolleges hierover", zegt Claudia. Met deze extra bagage op zak maakten de studenten een klimaatbestendig ontwerp voor een plek in een stad, in opdracht van gemeenten of waterschappen. Hiervoor voegde het lectoraat Entrepreneurship tijdens een bootcamp werkvormen toe over ondernemerschap. Claudia: "Als we ons als HvA willen verhouden tot wat er in de stad gebeurt, moeten onze studenten daarvoor wel de juiste skills hebben."

Zoektocht

Begin 2023 presenteerden de studenten hun plannen aan de opdrachtgevers. Met groot enthousiasme van beide kanten. Aan het einde van het jaar

was er een afsluitend online event. Daar deelden de Europese partners hun bevindingen. "Het was interessant om te zien dat met dezelfde toolkit als blauwdruk veel variatie in onderwijs is gerealiseerd", constateert Claudia. "Die ruimte en flexibiliteit is nodig als het gaat om challenge based learning. Dit vraagt nogal wat van het onderwijs: van de vaardigheden en tijd van docenten, van de skills van studenten, van de ruimte in curricula en leerdoelen. Hoe de HvA hierin kan faciliteren, is nog een zoektocht. Net als het vormgeven van de samenwerking binnen ons onderwijs met partners in de stad."

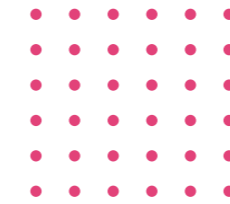
Verbindend

Hoe Claudia haar deelname aan het project heeft ervaren? "Het was interessant om mee te maken hoe zo'n Erasmus+ functioneert, hoe je internationaal samenwerkt. En ook om te zien dat docenten en onderzoekers in andere landen voor vergelijkbare uitdagingen staan. Dat werkt verbindend. Samen toets je aan de praktijk of je bevindingen kloppen. Dat je dan voelt dat mensen erop aangaan en elkaar vinden in de samenwerking, is heel leuk."

DUURZAME BUURTLOGISTIEK: BUSINESSMODELLEN VOOR STEDELIJKE LOGISTIEKE HUBS

Met de toenemende verdichting van steden en de groei van online bestellingen, neemt de vraag naar efficiënte en duurzame logistiek toe. Hubs, als knooppunten voor goederenbundeling en uitstootvrij transport, worden steeds belangrijker om de stad leefbaar te houden. De HvA en de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN) doen onderzoek naar de ontwikkeling van dergelijke hubs, samen met praktijkpartners. Het lectoraat Entrepreneurship is betrokken om onderliggende, nieuwe businessmodellen te bestuderen en/of mede te ontwikkelen.

Gedragsinterventies

Door gebruik te maken van open, collaboratieve businessmodellen en workshops, zijn diverse ideeën gegenereerd en geëvalueerd. Het onderzoek heeft niet alleen geleid tot de ontwikkeling van concept-businessmodellen; het kijkt ook naar gedragsinterventies in de logistieke keten die duurzame uitkomsten bevorderen. De tussentijdse resultaten zijn eind november 2023 gepresenteerd op het POLIS2024 congres in Leuven.

Onderzoek geïntegreerd in onderwijs

Door de intensieve samenwerking tussen docentonderzoekers en studenten heeft de HvA in 2023 het onderzoek geïntegreerd in het onderwijs. De kennis over collaborative businessmodelling en de casestudy van buurthubs is gedeeld met een afstudeerstudent. Die heeft vervolgens onderzoek gedaan

naar het opschalen van innovatieve, service-logistieke concepten op Campus Heijendaal.

Partners en financiering

Het BuurtHubs-onderzoek wordt gefinancierd vanuit de regeling RAAK-mkb van Regieorgaan SIA. Deze regeling ondersteunt tweejarige onderzoeksprojecten van hogescholen in samenwerking met het mkb. Het consortium bestond uit negen mkb'ers, drie gebiedsgerichte organisaties, twee kennisinstellingen en de gemeente Amsterdam. Door de samenwerking tussen onderwijs, onderzoek en praktijk blijft het project een belangrijke bijdrage leveren aan de ontwikkeling van nieuwe businessmodellen voor de verduurzaming van de stadslogistiek in een leefbare stad.

Iedereen is het eens over de meerwaarde van hubs voor de verduurzaming van de stadslogistiek. Verschillende ondernemers hebben op deze marktontwikkeling geanticipeerd. Met wisselend succes. “Wat dit project boeiend maakt, is dat ondernemers in de opstartfase hun businessmodel aanpassen on-the-go, in hun zoektocht om de juiste markt te vinden”, zegt Koos Johannes. Hij was, naast zijn aanstelling bij het lectoraat Entrepreneurship, tot voor kort ook docent bij de opleiding Built Environment.

Business-modelling workshops

Er zijn in 2023 binnen het onderzoek verschillende activiteiten ontplooid. De focus lag op het organiseren en leiden van een serie business-modelling workshops voor de drie projectgebieden: Campus Heijendaal (Nijmegen), de 9 Straatjes (Amsterdam) en de Knowledge Mile (Amsterdam). Hierdoor kregen we inzicht in de elementen van de businessmodellen die we moeten aanpakken. Zo zijn er verschillende typen binnenstedelijke hubs – zoals de in-house hub en de in-store hub – die elk om een ander type businessmodel vragen.

Rol van start-ups

Mkb'ers hebben te maken met obstakels bij het opzetten van hubs. Denk aan beperkte ruimte, te dure ruimte en lage winstmarges in de logistieke keten. Het onderzoek heeft in 2023 inzichten opgeleverd die specifiek gaan over de rol van start-ups in een door corporates (zoals DHL, PostNL) gedomineerde sector. Daarnaast blijkt dat ook de governance van de publiek-private samenwerking aandacht vraagt.

Het boeiende is dat ondernemers in de opstartfase hun businessmodel aanpassen on-the-go

OVERZICHT VAN ONDERZOEKSPROJECTEN 2023

Promotieonderzoek

- ▶ Maurik de Groot De rol van sales in ondernemersfalen , www.hva.nl/ondernemerschap/projecten/verkoop-falen.html?origin=WHUmVUdCRSyqokyGecKjiQ
- ▶ Sultan Goksen: Ondernemerschap in het voortgezet onderwijs (NWO gefinancierd)
- ▶ Saskia Stoker: Embedding Women Entrepreneurs in the Entrepreneurial Ecosystem

Interne projecten

- ▶ Naar een nieuwe voedselstrategie voor de HvA
- ▶ Regenerative Business Models , www.hva.nl/cet/gedeelde-content/projecten/projecten-algemeen/2023/regenerative-business-models.html
- ▶ Fenix , www.hva.nl/ondernemerschap/projecten/project-fenix.html?origin=WHUmVUdCRSyqokyGecKjiQ

Regionale en nationale projecten

NWO gefinancierde projecten

- ▶ SCENTISS (Social and Community Driven Entrepreneurship for the Transition to an Inclusive and Sustainable Society)

SIA Raak projecten (betrokkenheid lectoraat)

- ▶ CONESU (Collaborative Networks for Sustainability), www.amsterdamuas.com/cet/shared-content/research-programmes/conesu/conesu.html
- ▶ Duurzame buurtlogistiek: kansen voor hubs?, www.hva.nl/kc-techniek/gedeelde-content/projecten/connectivity--mobility/duurzame-buurtlogistiek-kansen-voor-hubs.html
- ▶ Duurzame buurtlogistiek website Regieorgaan SIA , www.sia-projecten.nl/project/duurzame-buurtlogistiek-kansen-voor-hubs
- ▶ Ontketen de korte keten voor catering , www.hva.nl/kc-techniek/gedeelde-content/projecten/connectivity--mobility/eten-uit-de-korte-keten-in-bedrijfsrestaurants-van-publieke-organisaties-ontketen-de-korte-keten-voor-catering.html#:~:text=Het%20consortium%20van%20Ontketen%20de,ze%20bijdragen%20aan%20maatschappelijke%20doelstellingen
- ▶ Ontketen de korte keten voor catering website NWO , www.nwo.nl/projecten/raakpro04041

SIA KIEM projecten lectoraat

- ▶ InvestWomen, www.sia-projecten.nl/project/investwomen

SIA pilot mkb Traineeship

- ▶ pilot mkb Traineeship, www.hva.nl/ondernemerschap/mkb-innovatietraineeship/mkb-innovatietraineeship.html

SIA hbo take off-trajecten in 2023

- ▶ Rollar, www.rollar.nl
- ▶ Nieuws op HvA-site: drie HVA startups slepen de HBO take-off subsidie binnen , www.hva.nl/venture-centre/gedeelde-content/nieuws/venture-center/2023/02/drie-hva-startups-slepen-de-hbo-take-off-subsidie-binnen.html
- ▶ SwitchCase, www.hva.nl/venture-centre/gedeelde-content/nieuws/venture-center/2023/02/drie-hva-startups-slepen-de-hbo-take-off-subsidie-binnen.html
- ▶ website SwitchCase, www.switchcasenow.nl
- ▶ WasteBase, www.hva.nl/venture-centre/gedeelde-content/nieuws/venture-center/2023/02/drie-hva-startups-slepen-de-hbo-take-off-subsidie-binnen.html
- ▶ website WasteBase, www.wastebase.eu

Derde Geldstroom projecten

- ▶ Fawaka, www.hva.nl/ondernemerschap/projecten/fawaka.html?origin=WHUmVUdCRSyqokyGecKjiQ
- ▶ website Fawaka, www.fawakaondernemersschool.nl
- ▶ Futureproof, www.social-enterprise.nl/nieuws-en-evenementen/actueel/agenda/futureproof-online
- ▶ Kennisknooppunt voor het mkb in opdracht van RVO O2Lab
- ▶ Strategievorming O2Lab regio Noord-Holland in opdracht van RVO O2Lab

Overige nationale samenwerkingsprojecten

- ▶ City Deal Impact Ondernemen , www.citydealimpactondernemen.nl
- ▶ RIF Impact economie

Internationale projecten (Erasmus+)

- ▶ Enhancer (Enhancing Social Entrepreneurship Capabilities Through Digital Educational Escape Rooms), www.hva.nl/ondernemerschap/projecten/enhancer.html?origin=WHUmVUdCRSyqokyGecKjiQ
- ▶ website Enhancer, www.enhancerproject.nl
- ▶ Generation Blockchain, www.hva.nl/ondernemerschap/projecten/generation-blockchain.html?origin=WHUmVUdCRSyqokyGecKjiQ
- ▶ website Generation Blockchain, www.generationblockchain.eu
- ▶ IDEEC (Impact-Driven Entrepreneurship Education for Children), www.hva.nl/ondernemerschap/projecten/ideec.html?origin=WHUmVUdCRSyqokyGecKjiQ
- ▶ website IDEEC, www.ideec.eu
- ▶ REVALORISE+, www.hva.nl/ondernemerschap/projecten/revalorize.html?origin=WHUmVUdCRSyqokyGecKjiQ
- ▶ website REVALORISE+, www.revalorise.eu
- ▶ Urban Goodcamp, www.hva.nl/ondernemerschap/projecten/urban-goodcamp.html?origin=WHUmVUdCRSyqokyGecKjiQ
- ▶ website Urban Goodcamp, www.urbangoodcamp.eu
- ▶ WeRin, www.hva.nl/ondernemerschap/projecten/werin.html?origin=WHUmVUdCRSyqokyGecKjiQ
- ▶ website WeRin, www.werinproject.eu

VAN SALESMANAGER NAAR DOCTOR OF BUSINESS ADMINISTRATION

2023 was hét jaar voor HvA-docent Maurik de Groot. Na een traject van 3,5 jaar behaalde hij zijn Doctoraat Business Administration (DBA) aan de Business School Lausanne in Zwitserland. Dit is de hoogste graad die je kunt behalen in de bedrijfskunde.

Maurik is docent Sales & Marketing bij de opleiding Commerciële Economie aan de HvA. En hij is onderzoeker bij het lectoraat Entrepreneurship. Hij startte zijn studiercarrière op de middelbare hotelschool, stroomde door naar de hogere hotelschool en deed een premaster aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Uiteindelijk behaalde hij daar zijn masterdiploma in Bedrijfskunde.

Onvoldoende aandacht voor sales

Voordat Maurik als docent op de HvA terecht kwam, werkte hij jarenlang als account- en salesmanager. “Het viel me in mijn werk op dat ondernemers onvoldoende aandacht besteden aan saleswerkzaamheden en hun kennis en vaardigheden op dat gebied”, vertelt hij. Uiteindelijk bleek er in de wetenschappelijke literatuur nog weinig bekend te zijn over de salesrol van ondernemers in relatie tot het falen van ondernemingen. Reden voor Maurik om zijn promotieonderzoek aan dit onderwerp te wijden.

Onderzoek op basis van drie studies

Zijn onderzoek richt zich op de vraag hoe de ondernemer in het midden- en kleinbedrijf (mkb) in de business-to-business zijn salesrol invult. Voor zijn promotieonderzoek stonden drie studies centraal om zijn

onderzoeksvraag te beantwoorden:

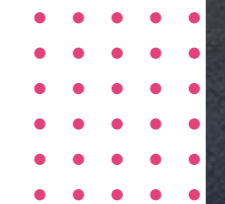
- ▶ Uit de eerste studie bleek dat persoonlijke, ineffektieve prestaties op het gebied van sales bijdroegen aan een faalervaring. Zoals het stoppen met een bepaald product of een faillissement. Ondernemers gaven aan dat ze ofwel te weinig tijd hadden gestopt in sales, ofwel te weinig ervaring hadden op dat gebied.
- ▶ In een tweede studie zag Maurik dat het motief waarom een ondernemer start met ondernemen, bepaalt hoe die ondernemer de salesrol invult. En ook in welke mate een ondernemer proactief en systematisch is in de saleswerkzaamheden.
- ▶ In de derde studie onderzocht hij hoe ondernemers zelf naar hun salesrol kijken, de zogenoemde Entrepreneurial Selling Role Orientation (ESRO). Daarnaast bekeek hij of dat effect heeft op het salesgedrag en op het financiële resultaat (hoe proactief of systematisch een ondernemer is). Het bleek dat een ondernemer die een hoge ESRO heeft, proactiever en systematischer de saleswerkzaamheden uitvoert. Ook bleken die ondernemers meer omzet te behalen. Maar er waren ook indicaties dat ondernemers vaak hun saleskwaliteiten overschatten en nauwelijks training en coaching krijgen om zich te ontwikkelen in hun salesrol.

Ik wil iets betekenen voor ondernemers en écht impact maken met mijn onderzoek

Zwitsers avontuur

Maurik deed zijn promotietraject aan de Business School Lausanne in Zwitserland. Deze zogeheten ‘professional doctorate’ heeft een theoretische én een praktische doelstelling. In tegenstelling tot een PhD kunnen alleen professionals met ruime werkervaring en specialisering in een specifiek werkveld hiermee starten. “Om ook praktische oplossingen te bieden, heb ik naar aanleiding van mijn onderzoek een sales trainingspakket ontwikkeld specifiek voor mkb-ondernemers”, aldus Maurik. “Dit trainingspakket helpt ze met de vraag waar zij staan op het gebied van sales, waar ze naartoe willen en hoe ze daar kunnen komen. Op deze manier kan ik iets betekenen voor de ondernemers en écht impact maken met mijn onderzoek. Ik heb genoten van het promotietraject en het wetenschappelijke proces.”

Maurik met zijn doctorate certificate, geflankeerd door professoren en bestuurders van Business School Lausanne.

O2LAB: KRACHTENBUNDELING VOOR ONDERNEMERSCHAPSONDERWIJS

De interactie met regionale partners is cruciaal voor de successen van het lectoraat

Entrepreneurship. Daarbij is een prominente rol weggelegd voor het O2LAB-programma, geïnitieerd door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO). O2LAB zet zich in voor de bevordering van ondernemerschap binnen het onderwijs door dit toegankelijker en van hogere kwaliteit te maken.

In dit kader vormt RVO een sleutelpartner voor het lectoraat.

Studenten bloeien helemaal op, omdat ze met hun eigen ideeën en creativiteit aan de slag kunnen

In 2023 speelde de samenwerking met Jorick Houtkamp van RVO een belangrijke rol in het formuleren van een strategie voor een regionaal O2LAB. Deze samenwerking was ook fundamenteel in de verkenning van de mogelijkheden voor het opzetten van een Kennisknooppunt. Ons gezamenlijk doel was duidelijk: de innovatiekracht van zowel het onderwijs als het midden- en kleinbedrijf (mkb) versterken, om zo bij te dragen aan een veerkrachtige en dynamische, regionale economie.

Krachten gebundeld

De samenleving staat voor uitdagende opgaven. Hoe eerder we daarvoor de samenwerking met elkaar vinden, hoe beter we straks de oplossingen kunnen bieden. Vanuit deze insteek bundelden we de krachten met dertien andere onderwijsinstellingen in de regio. Jorick Houtkamp van RVO dacht met ons mee. Over het bevorderen van ondernemerschapsonderwijs. Over het versterken van de samenwerkingen tussen mbo-, hbo- en wo-instellingen. En over het opzetten van een regionaal O2LAB en een Kennisknooppunt.

Ondernemende blik

“Wij willen de samenwerking aanjagen, om de kwaliteit van ondernemerschapsonderwijs een impuls te geven”, zegt Jorick Houtkamp, O2LAB-adviseur bij de RVO. Als voormalig docent Science, Business & Innovation aan de Vrije Universiteit (VU) zag hij wat de impact van ondernemerschapsonderwijs is op studenten. “Ze bloeien helemaal op, omdat ze met hun eigen ideeën en creativiteit aan de slag kunnen. Dat raakte me. Ik vind dat elke student deze mogelijkheid moet krijgen. Daarom doe ik wat ik nu doe: alle onderwijsinstellingen stimuleren om ondernemerschapsonderwijs te implementeren in hun opleidingen. Dat is nodig om de toekomstige generatie in staat te stellen met een ondernemende blik maatschappelijke meerwaarde te creëren.”

Aanbod en faciliteiten

Het traject startte begin 2023 met een mapping-project om het proces in kaart te brengen. Dit deelproject werd geleid vanuit de Universiteit van Amsterdam (UvA); de HvA maakte deel uit van de projectgroep, net als de RVO, de andere onderwijsinstellingen en het mkb. “Op instellingsniveau hebben we gekeken welke strategische prioriteit ondernemerschapsonderwijs nou eigenlijk lijkt te hebben”, vertelt Jorick. “En ook hoe het staat met het regionale aanbod en welke faciliteiten daarvoor beschikbaar zijn. Het gaat hierbij niet alleen om ondernemerschapsonderwijs in het economisch domein, maar ook in andere kennisdomeinen; in de gezondheidszorg, in technische studies, noem maar op. Wat we verder hebben geïnventariseerd, zijn de verschillende organisaties waarmee samenwerking in het ecosysteem mogelijk is. Deze drie onderdelen vormden het startpunt van het strategieproject.”

Versnipperd en overlappend

Dit vervolgpunt bestond uit drie strategiesessies. Hierin gingen onderwijs en mkb met elkaar rond de tafel. Doel: een strategische verkenning voor verdere samenwerkingsmogelijkheden in het ondernemerschapsonderwijs, op basis van de inventarisatie. Die behoefte aan samenwerking is er van beide kanten, zo bleek. In het onderwijs is er nog relatief weinig aandacht voor het mkb, terwijl dit binnen het bedrijfsleven de grootste groep is. Mkb-ondernemers zoeken op hun beurt vaak naar ondersteuning bij technologische en economische veranderingen, maar hebben moeite om geschikte ondersteuningsprogramma's te vinden. De reden hiervoor: een versnipperd en overlappend aanbod. Kortom, er zijn veel regionale initiatieven, maar onderlinge verbindingen ontbreken vaak nog.

Kennisknooppunt

Hieruit ontstond het idee voor een regionaal Kennisknooppunt in het mkb (de resultaten van de verkenning verschijnen voorjaar 2024). Dit Kennisknoop-

Er zijn veel regionale initiatieven, maar onderlinge verbindingen ontbreken vaak nog

punt is bedoeld om samenwerking tussen onderwijs en mkb te bevorderen en vraag en aanbod beter op elkaar af te stemmen. “Zo wordt de innovatiekracht van beide partijen versterkt”, aldus Jorick. “De vraag hierbij is wat op dit moment de specifieke belemmeringen zijn om het mkb te verbinden met het ondernemerschapsonderwijs, bijvoorbeeld om met echte vraagstukken te werken. Juist met die praktijkvragen kunnen studenten hun ondernemerschapcompetenties ontwikkelen. En mkb'ers krijgen in elk geval gedeeltelijk antwoord op hun kennisvraag. In het kader van de grote transities, zoals digitalisering en de energie- en circulaire transitie, kunnen bedrijven zich zo verder ontwikkelen, om ook in de toekomst levensvatbaar te blijven.”

Vlnr: Patricia van Hemert, Jorick Houtkamp en Ingrid Wakkee.

IDEEC: IMPACTGEDREVEN ONDERNEMERSCHAPSONDERWIJS STEVIGER OP DE AGENDA

Het is voor de gemeente Amsterdam een groot goed dat kinderen leren over duurzaamheid en sociaal ondernemerschap. Impactgedreven ondernemerschapsonderwijs noemen we dit. Dat de gemeente – samen met het lectoraat Entrepreneurship – een van de initiators is van het Europese onderzoeksproject IDEEC, is dan ook heel logisch. “Internationaal zijn er enkele spelers mee bezig en onderzoek staat nog in de kinderschoenen. Er is dus veel te winnen in uitwisseling.”

Het is essentieel om na te denken over wat we onze kinderen leren

Dat zegt Egon van Wees, programmacoördinator bij Amsterdam Impact, het impact ondernemerschapsonderwijs van de gemeente Amsterdam. Nieuw is het ondernemerschapsonderwijs hier zeker niet. Via programma's van Fawaka Ondernemersschool, de landelijke voorloper van IDEEC, komen kleuters er al mee in aanraking. “Mijn zoon van zeven is al heel ondernemend en bedenkt voor van alles nieuwe businessideeën”, vertelt Egon. “Als hij dan weer een winkeltje begint, hebben we het bijvoorbeeld over waar de spullen van gemaakt zijn. Spelenderwijs laat ik hem zo keuzes maken. Daar kun je niet vroeg genoeg mee beginnen.”

Maatschappelijke uitdagingen

Dat is ook precies waarom de gemeente Amsterdam zich inzet voor meer aandacht voor ondernemerschap in het onderwijs: kinderen, jongeren en jongvolwassenen laten zien hoe je via de weg van ondernemerschap maatschappelijke uitdagingen kunt aanpakken. Neem de Energy Race van

Fawaka. Hierin gaan basisschoolklassen met elkaar de strijd aan voor een energiebesparingsactie. De challenge begint met een interactieve gastles en eindigt met een campagne, waarin de kinderen hun omgeving informeren over energiebesparing. “Dat vraagt om bepaalde skills en een ondernemende mindset”, zegt Egon. “Duidelijk is dat we met de economie een andere kant op moeten. Dan is het essentieel om na te denken over wat we onze kinderen leren. En ook wat ervoor nodig is om hen de broodnodige vaardigheden bij te brengen. Er zijn ook veel initiatieven voor oudere leeftijdsgroepen op het terrein van impact ondernemerschap, waar we partner van zijn.”

Drijvende kracht

De samenwerking tussen de gemeente en het lectoraat Entrepreneurship bestond al langer. Zo brachten we de impact van de Fawaka-programma's in kaart. Voor IDEEC, het internationale vervolgproject, was voortzetting dus vanzelfsprekend. “Samenwerking met kennisinstellingen is voor ons belangrijk”, zegt Egon. “Niet alleen langs de lijn van onderzoek, ook langs de lijn van ontwikkeling van studenten en curricula rondom sociale vraagstukken en duurzaamheidsthema's. Daar denken we actief over mee. De HvA is daarin echt een belangrijke drijvende kracht.”

Kruisbestuiving

IDEEC (Impact-Driven Entrepreneurial Education for Children) sluit daar naadloos op aan. Het doel: kruisbestuiving tot stand brengen. Door de kennis over ondernemerschapsonderwijs voor kinderen en jongeren uit te wisselen en uit te breiden. Verder krijgen aanbieders, docenten en beleidsmakers ondersteuning bij het maken van impactgerichte programma's. In het najaar van 2022 ging dit Erasmus+-project van start en het loopt nog tot 2025. Als eerste daad stelden de partners – non-profitorganisaties, bedrijfsleven en overheden – een gids met didactische principes samen. In 2023 werkten ze aan uitbreiding van het netwerk in meer landen. En ze realiseerden een set 'bouwblokken' voor een toolbox om IDEEC-programma's op te zetten. Hoogtepunt was het Social Enterprise World Forum (SEWF). Amsterdam was gastheer van dit grootste internationale event over sociaal ondernemen en IDEEC kreeg er het podium dat het verdient.

Het zou mooi zijn als er een doorlopende leerlijn ontstaat

In de middenmoot

Vergeleken met de andere deelnemende landen in IDEEC zit Nederland qua impactgedreven ondernemerschapsonderwijs in de middenmoot, heeft Egon ervaren. “De schaal van programma's is in Schotland en Australië substantieel groter. Zo stimuleert de Schotse overheid dat alle scholen impactgedreven ondernemerschapsonderwijs opnemen in hun curricula. In Nederland kennen we vanuit de landelijke overheid de Maatschappelijke Diensttijd. Die maakt landelijke impact mogelijk van ondernemerschapsonderwijs als Future Proof, waarbij ook het lectoraat Entrepreneurship is betrokken. Maar er kan nog zoveel meer. Wat mij betreft mag impactgedreven ondernemerschapsonderwijs ook hier veel steviger op de agenda komen te staan. Het zou mooi zijn als er een doorlopende leerlijn ontstaat. Zodat we initiatieven op verschillende niveaus kunnen versterken en aan elkaar verbinden.”

Fotobijlschrift: Basisschoolleerlingen doen mee met het Fawaka programma.

CONSORTIUMPARTNERS ONDERZOEKSPROJECTEN

IDEEC

- ▶ gemeente Amsterdam, Nederland
- ▶ Hogeschool van Amsterdam, Nederland
- ▶ Ministry of Education and Employment Extremadura, Spanje
- ▶ Fundación UCEIF, Spanje
- ▶ InVento Innovation Lab, Italië
- ▶ Fawaka Ondernemersschool, Nederland
- ▶ Future Anything, Australia
- ▶ E35, Italië
- ▶ Social Enterprise Academy International CIC, Schotland

Urban Goodcamp

- ▶ Aalto Universiteit, Finland
- ▶ Advancis-business services, Portugal
- ▶ Bespoke, Denemarken
- ▶ Universiteit Ljubljana, Slovenië
- ▶ Institut Mines Télécom Business School, Frankrijk
- ▶ Hogeschool van Amsterdam, Nederland
- ▶ Ca' Foscari Universiteit, Italië
- ▶ University industry innovation network, Nederland

REVALORISE+

- ▶ Crazy Town, Finland
- ▶ Bespoke, Denemarken
- ▶ Momentum, Ierland
- ▶ University Industry Innovation Network, Nederland

- ▶ Institut Mines Télécom Business School, Frankrijk
- ▶ University of Vienna, Oostenrijk
- ▶ Carlos III Universiteit Madrid, Spanje
- ▶ Hogeschool van Amsterdam, Nederland

WeRin

- ▶ FH Muenster, Duitsland
- ▶ Accreditation Council for Entrepreneurial and Engaged Universities, Duitsland
- ▶ WestMbH, Duitsland
- ▶ Istanbul Technical University, Turkije
- ▶ Hogeschool van Amsterdam, Nederland
- ▶ Impact Hub, Nederland
- ▶ European Centre for Women and Technology, Noorwegen
- ▶ University of Zagreb, Kroatië
- ▶ Tech Park Varazdin, Kroatië
- ▶ Momentum, Ierland
- ▶ Munster University of Technology, Ierland
- ▶ Rubicon Centre, Ierland

Generation Blockchain

- ▶ University of Szczecin, Polen
- ▶ Frankfurt School of Finance and Management, Duitsland
- ▶ Hogeschool van Amsterdam, Nederland
- ▶ School of Economics and Management – University of Porto, Portugal
- ▶ Momentum, Ierland
- ▶ European E-Learning Institute, Ierland

PARTNERS

IDEEC:

Spanje, Italië, Schotland, Australië, Nederland.

Urban Goodcamp:

Italië, Slovenië, Frankrijk, Spanje, Denemarken, Finland.

Generation blockchain:

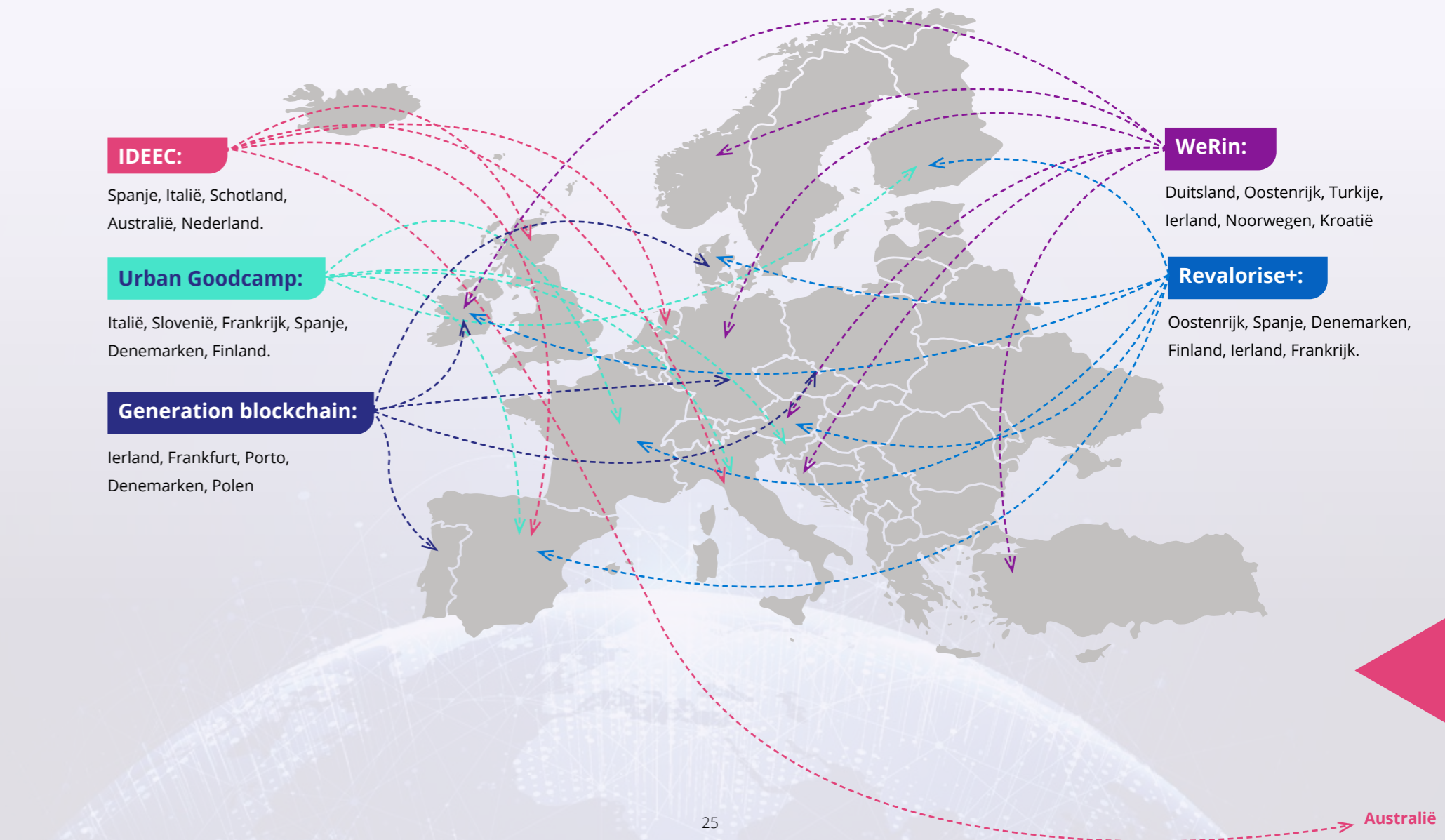
Ierland, Frankfurt, Porto, Denemarken, Polen

WeRin:

Duitsland, Oostenrijk, Turkije, Ierland, Noorwegen, Kroatië

Revalorise+:

Oostenrijk, Spanje, Denemarken, Finland, Ierland, Frankrijk.

STRUCTUUR HVA VENTURE CENTRE AANGEPAST VOOR OPTIMALE ONDERSTEUNING

Voor het Venture Centre stond 2023 in het teken van transitie. De structuur van het HvA-brede programma werd aangepast. Met als doel om studenten gedurende het hele traject optimaal te ondersteunen. Binnen het programma staan nu drie pijlers centraal: inspire, explore en do.

Het Venture Centre inspireert en ondersteunt studenten om met creatieve ideeën en duurzame innovaties aan de toekomst te werken. Al honderden studenten werkten binnen het programma hun idee uit naar een duurzame start-up. Naast de herziene structuur is het team in 2023 uitgebreid met een community-manager, een projectleider en een student-assistent communicatie. En het Venture Centre is niet langer een 'project' binnen het lectoraat Entrepreneurship. Het heeft een duurzame plek gekregen binnen Innovation Exchange Amsterdam (IXA). Dit om zowel langjarige financiering te borgen als beter zichtbaar te worden als faciliteit voor studenten van de hele hogeschool.

Inspire, explore en do

Veel vernieuwingen dus, waarbij de drie pijlers centraal staan. In de inspire-fase organiseert het Venture Centre activiteiten waarbij studenten kennismaken met innovatie en ondernemerschap. In de explore-fase ontwikkelen studenten hun ondernemerscompetenties, zoals het oplossen van problemen, het werken in teamverband en het nemen van initiatief. De derde fase is 'do': studenten ontwikkelen hun idee tot een start-up. Dit doen ze binnen het 10K Incubator-programma, het grootste programma van het HvA Venture Centre. Alle bachelorstudenten aan de HvA met een innovatief ondernemersidee kunnen eraan deelnemen. Twintig weken lang krijgen ze

coaching en begeleiding bij het ontwikkelen van hun duurzame innovaties, creatieve oplossingen en innovatieve ideeën tot een start-up.

Van lectoraat naar IXA

Gedurende het jaar nam de transitie van het lectoraat naar IXA meer vorm aan. Zo verhuisde het Venture Centre van de Business Campus naar Studio HvA en het Theo Thijssenhuis op de Amstelcampus. "Het Venture Centre was altijd al een service voor alle studenten, maar de verandering maakt dat duidelijker", vertelt programmamanager Daniela Redondo. "Dit motiveert ons nog meer om studenten van alle faculteiten beter te ondersteunen. Hiervoor willen we op termijn ook graag samenwerken met andere organisaties, zowel binnen de HvA als daarbuiten."

Zoveel mogelijk impact maken bij een zo groot mogelijke groep studenten

Teamleden aan het woord

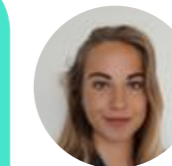
Daniela Redondo is sinds augustus 2023 programmamanager van het Venture Centre. Ze is verantwoordelijk voor de ontwikkeling en implementatie van de strategische plannen en het verbeteren van de programma's. Daniela: "Ik kijk ernaar uit om het Venture Centre uit te bouwen tot dé plek voor studenten en ondernemerschap. Een plek, waar ze kunnen ontdekken, geïnspireerd worden en daadwerkelijk iets gaan doen met hun ideeën."

Romaike Slikker is sinds juli 2023 projectleider Explore van het Venture Centre. Ze is verantwoordelijk voor het ontwikkelen en uitvoeren van HvA-brede workshops. Deze workshops zijn ontwikkeld om studenten kennis te laten maken met verschillende ondernemerscompetenties. In het kader van de Global Entrepreneurship maakte Romaike een vijfdelige podcast. Die kun je terugluisteren via [YouTube](#) en via [Spotify](#). Romaike: "De komende tijd wil ik data verzamelen uit self-assessments van de studenten, om zo te meten wat we op hen overbrengen. Zo kunnen we de workshops optimaliseren en zoveel mogelijk impact maken bij een zo groot mogelijke groep studenten."

Pavel Cholakov is start-up-coach en de in-house-ondernemer van het Venture Centre. Hij coacht studenten van het 10K Incubator-programma. Daarnaast is hij verantwoordelijk voor het ontwikkelen van strategieën om stakeholders beter te betrekken en zo de zichtbaarheid en impact van het centre te vergroten. Pavel: "Het zou fantastisch zijn om het aantal en de diversiteit van studentondernemers bij het Venture Centre te vergroten door de interne zichtbaarheid te verbeteren. Het liefst willen we dat meer docenten proactief studenten voordragen om deel te nemen aan onze programma's."

Carmen Been is projectleider Do van het Venture Centre. Ze is verantwoordelijk voor de ontwikkeling en uitvoering van het 10K Incubator-programma. Daarnaast doet ze onderzoek, dat ze vertaalt naar de activiteiten van het Venture Centre. Carmen: "Komend jaar wil ik stappen maken met het uitvoeren van onderzoek en het stimuleren van persoonlijke ontwikkeling binnen het Venture Centre."

Laat je inspireren door deze twee studentondernemingen, die zijn voortgekomen uit het 10K Incubator-programma.

Dividoo: beter studeren met flexibele scheidingswand

Balans bieden tussen focus en samenwerking in open ruimtes. Dat is het doel van dividoo. Oprichters Efraïm van der Linden en Daniël Geel stoorden zich tijdens het studeren aan de kwaliteit van studie- en werkplekken. Zo ontstond het idee om een flexibele scheidingswand te ontwikkelen. Onlangs was de officiële lancering van het product. Daniël: "Ons doel is om dividoo uit te bouwen tot een internationaal erkend bedrijf dat essentiële oplossingen biedt binnen de workspace-industrie. Zo willen we de werkdag van de toekomst optimaliseren."

Snuuzu: prettiger overnachten in de auto

Ondernemers Djai Bereiter en Per Tegel vonden na de vele reizen met hun Tesla dat overnachten in een auto een stuk comfortabeler kan. Dat was de inspiratie voor het Snuuzu-matras. Dit matras is speciaal voor Tesla-auto's ontworpen en garandeert optimaal slaapcomfort. Djai: "We hebben als doel om marktleider te worden in de huidige markt. En in de toekomst willen we gaan schalen naar nieuwe markten."

COP SUSTAINABLE FOOD SYSTEMS: SAMENWERKEN AAN EEN DUURZAAM VOEDSELSTEL

Marktpartijen, onderwijs en onderzoek voor de langere termijn met elkaar verbinden. In 2022 was dit het vertrekpunt van de Community of Practice Sustainable Food Systems, kortweg CoP Food. In 2023 ging het onderzoeksproject meer de diepte in. "Het was het jaar van doorontwikkeling", zegt programma-ontwikkelaar Jildou Steensma.

Deze Community of Practice is een initiatief van de faculteit Techniek, in samenwerking met het lectoraat Entrepreneurship en de studenten van Logistiek en van Voeding & Diëtetiek. Een interdisciplinair onderzoeksproject dus. "Ons doel is het vergroten van het bewustzijn over de noodzaak voor een nieuw voedselsysteem", vertelt Jildou. "Studenten, onderzoekers en professionals werken in het onderzoek samen met ondernemers in de voedselketen, andere kennisinstellingen, de overheid en ngo's. Zo bouwen we aan een groeiend voedselnetwerk, binnen én buiten de HvA."

Win-win

Vanuit ondernemerschap bekijken de onderzoekers hoe ze bedrijven uit het midden- en kleinbedrijf (mkb) kunnen betrekken bij de community. En vanuit het onderwijs zijn ze op zoek naar langetermijnsamenwerking met (mkb-)

Iedereen in de voedselketen heeft elkaar in dit verhaal nodig

bedrijven, om studenten een goede leeromgeving te bieden: een plek waar ze van en met bedrijven 'echte' vraagstukken kunnen aanpakken. Uitgangspunt is een win-win voor alle betrokkenen. Zo doen studenten een opdracht of afstudeertraject in verbinding met onderzoek en het bedrijfsleven. Mkb'ers krijgen toegang tot extra onderzoeksbegeleiding. En kennisinstellingen kunnen de opgehaalde kennis verzamelen en delen.

Wat Jildou vooral interessant vindt aan CoP Food is de aanpak vanuit meerdere disciplines en de maatschappelijke impact. "Iedereen in de voedselketen heeft elkaar in dit verhaal nodig. Vanuit deze overtuiging kunnen we het thema gezamenlijk bij de kop pakken en echt stappen gaan zetten. Alleen lukt het niet om de transitie voor elkaar te krijgen, met elkaar wel. Daar ben ik van overtuigd."

Food Governance 2.0

In 2023 haakten ook andere opleidingen aan, waaronder Bedrijfseconomie, Toegepaste Psychologie en Technische Bedrijfskunde. Het doel is om, samen met Duurzame Marketing, een nieuwe visie op voedsel te ontwikkelen voor de UvA en HvA: Food Governance 2.0. "De CoP is ontstaan vanuit de opleiding

Voor echte verduurzaming moeten we de keten in: van grond tot mond

Logistiek", licht coördinator Kees-Willem Rademakers toe. "In de praktijk bleek dat bedrijven achter hun logistieke vragen veel achterliggende uitdagingen hebben. Bijvoorbeeld rondom marketing, productontwikkeling of verdienmodellen. Dit is veel meer dan de opleiding Logistiek kan bieden. Daarom hebben we intern de samenwerking opgezet met andere opleidingen."

Voedselverspilling

Dat de krachtenbundeling al haar vruchten afwerpt, blijkt onder meer uit de afstudeerprojecten door onze student-onderzoekers. "Eén daarvan ging over bewustwording van voedselverspilling bij vergaderingen en evenementen binnen de HvA en UvA", vertelt Kees-Willem. "De studentonderzoekers voerden 29 metingen uit op 5 locaties om de verspilling in kaart te brengen. En ze hielpen mee met het ontwikkelen van een nieuw informatiesysteem voor Facility Services. Facility-medewerkers kunnen hiermee nieuwe ontwikkelingen van voedselverspilling in de gaten houden."

Transitie versnellen

In juni, tijdens het drukbezochte evenement 'Een nieuw voedselsysteem; samen lerend op weg', presenteerden de student-onderzoekers hun bevindingen. In Pakhuis de Zwijger kwamen wetenschappers, studenten, ambtenaren, ondernemers en activisten samen om te discussiëren over duurzame voedselsystemen in de Metropoolregio Amsterdam. In vier sessies werd het belang benadrukt van het versnellen van de transitie naar een gezonde en duurzame stedelijke voedselomgeving. Kees-Willem: "Het evenement heeft de HvA op de kaart gezet als innovatieveranderaar in het voedselsysteem. En het heeft er mede toe geleid dat we nu betrokken zijn bij de koplopersgroep van het programma Voedselstrategie Amsterdam, om het regionale voedselsysteem te verduurzamen."

Fundament

Nog een uitvloeisel: door het CoP-project heeft ons College van Bestuur meer aandacht gekregen voor het belang en de uitdaging van een duurzaam voedselsysteem. En het besef dat dit verder reikt dan het aanbod in de kantine. "Voor echte verduurzaming moeten we de keten in: van grond tot mond", zegt Kees-Willem. "Wat we met de CoP-pilot hebben geleerd in 2023, vormt het fundament voor verdere samenwerking in en buiten de HvA."

Tijdens het evenement 'Een nieuw voedselsysteem; samen lerend op weg' kwamen wetenschappers, studenten, ambtenaren, ondernemers en activisten samen.

REGENERATIVE BUSINESS: HET TIJ KEREN MET HERSTELLEND ONDERNEMEN

We putten onze planeet sociaal en ecologisch behoorlijk uit. Nieuwe economische modellen zijn nodig om het tij te keren. De HvA onderzoekt een mogelijke oplossing: Regenerative Business. Ofwel: herstellend ondernemen. Het onderzoek is een initiatief van de lectoraten Entrepreneurship en Circulair Ontwerpen en Ondernemen. "In een notendop betekent regenerative business dat bedrijven bijdragen aan het herstel van het sociaal-ecologisch systeem."

Aan het woord is Linda Drupsteen. Naast docent en onderzoeker is ze de thematrekker van Regenerative Business. Dit project startte in 2022 vanuit het Center for Economic Transformation (CET). Het omvat een reeks onderzoeksactiviteiten voor het verkennen van regeneratieve businessmodellen en de vertaling daarvan naar onderwijs en praktijk. Niet de financiële groei van de onderneming staat hierbij centraal, maar de groei van impact, legt Linda uit. "Herstellend ondernemen gaat een forse stap verder dan circulair ondernemen. Door bijvoorbeeld CO2 af te vangen en de bodem te herstellen, ben je echt bezig met natuurherstel. Ook sociale aspecten spelen mee. Zoals gemeenschappen laten groeien door traditionele kennis te herstellen."

Van de frontrunners kunnen wij het meeste leren; bij hen zit de energie om te veranderen

Rasechte koplopers

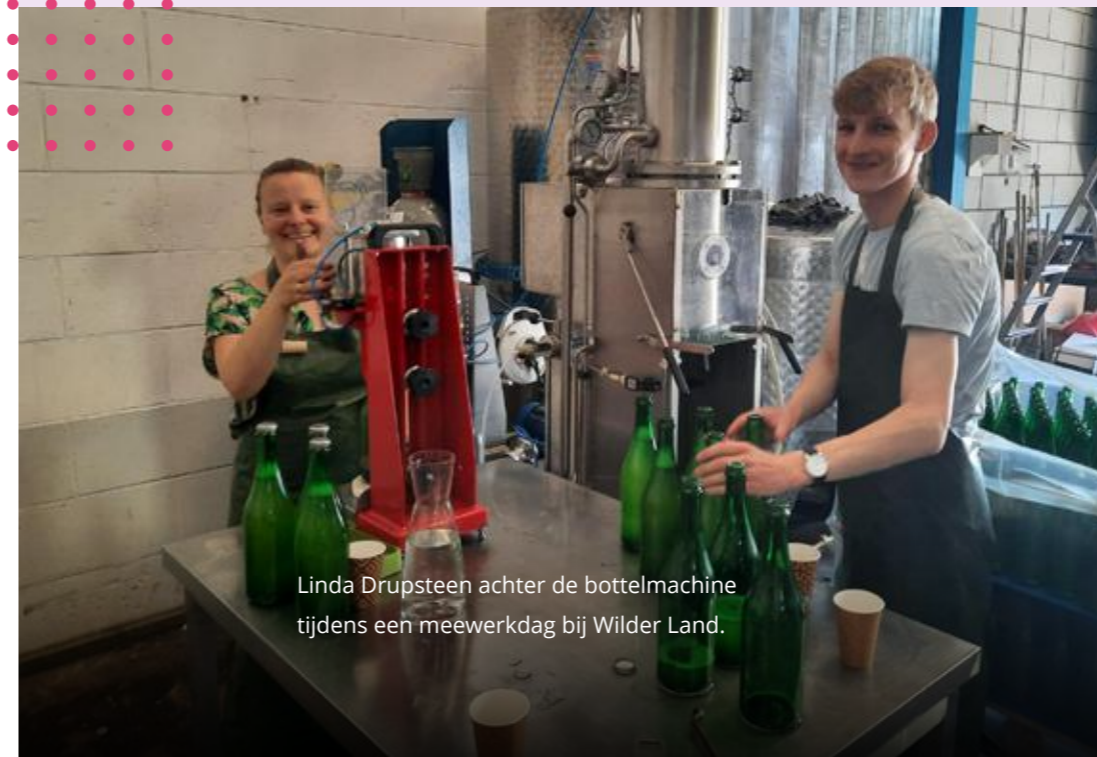
Wat Linda vooral aanspreekt, is het werken met rasechte koplopers. "Stuk voor stuk bevlogen en vooruitstrevende ondernemers, die doen wat ze doen met als doel om de wereld een stukje beter te maken. Vanuit hun hart. Omdat ze intrinsiek gemotiveerd zijn een positieve bijdrage te leveren. Dat vind ik heel inspirerend. Van deze frontrunners kunnen wij het meeste leren; bij hen zit de energie om te veranderen. Hierop kunnen wij meeliften om uiteindelijk de grote massa vooruit te helpen."

Beter zicht krijgen op waar de grens ligt, is nog een reden om juist met pioniers aan de slag te gaan. Linda: "Regenerative Business is het meest rigoureuze businessmodel op dit moment. Deze ondernemers gaan voor het maximaal haalbare. Dat maakt voor ons duidelijk wat er mogelijk is en wat niet. En ook dat deze manier van werken niet voor elke ondernemer is weggelegd."

Meewerkdagen

Dat het pionieren ook uitdagingen met zich meebrengt, is volgens Linda inherent aan het project. "Het zijn kleine ondernemers, die nog volop aan het experimenteren zijn. Dat maakt het interessant. Tegelijk is het ook lastig om ze te verbinden aan ons onderzoek, juist omdat hun tijd schaars is." En dus moet je creatief zijn. In juli 2023 staken de onderzoekers een dag lang de handen uit de mouwen bij Bamboe Import Europe en Wilder Land. Dit zijn de twee businesscases binnen het project.

Voor economisch onderzoek is dat meewerken niet gebruikelijk, wel waardevol, zo bleek. Linda opperde het idee. "Omdat deze ondernemers ons zoveel van hun tijd geven, wilde ik iets teruggeven. Dat we zo dicht op het proces zaten, was een fantastische bijvangst. We hebben veel mensen gesproken en de onderlinge relatie is er echt door verstevigd. Reden om de meewerkdagen nu systematisch in te gaan zetten."

Linda Drupsteen achter de bottelmachine tijdens een meewerkdag bij Wilder Land.

Omdat het voor iedereen een nieuw terrein is, zetten we kleine stappen

Oogstjaar

2023 stond vooral in het teken van het definiëren van het uitgangspunt voor het onderzoek. Dat gebeurde via een vragenlijstonderzoek onder experts. De eerste bevindingen hiervan zijn verwerkt in een praatplaat. Daarnaast is aan de hand van rondetafelbijeenkomsten een kenniskring opgebouwd. We verkenden inspirerende voorbeelden van regeneratieve bedrijven en deden verdiepende studies naar de aanpak van de twee businesscases. En we ontwikkelden een framework (een set van thema's) voor het beschrijven van regeneratieve elementen. Het jaar 2024 wordt oogstjaar. "In het vervolgproject gaan we meer de diepte in, met meer bedrijven", schetst Linda. "Onze ambities zijn hoog. Maar omdat het voor iedereen een nieuw terrein is, zetten we kleine stappen. Ook wij zijn dus aan het pionieren."

Meerwaarde van meewerkdagen

Niet alleen het onderzoeksteam van Regenerative Business zag de meerwaarde van de meewerkdagen. "Ik vond het super dat de onderzoekers een dag met ons tussen de bamboe kwamen werken", zegt directeur Casper de Nooijer van Bamboe Import Europe. "Ik denk dat zo'n werkdag cruciaal is om een organisatie en daarmee het onderzoek goed in de context te kunnen plaatsen. Zeker als het om een relatief onbekend product gaat, zoals bamboe."

O2LAB: STRATEGISCHE SESSIES LEIDEN TOT VERDERE SAMENWERKING ONDERWIJS EN MKB

Onderwijsinstellingen in de regio Noord-Holland en O2LAB RVO spraken in de zomer van 2023 een intentie uit: samen willen we ondernemerschapsonderwijs in de regio strategisch verder ontwikkelen via een O2LAB Noord-Holland. Het lectoraat Entrepreneurship hield hiervoor tussen september en december drie inhoudelijke sessies, samen met de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO).

Op dit moment zijn er in Nederland zeven regionale samenwerkingsverbanden tussen onderwijsinstellingen en ondernemers uit de regio. Die ontvangen (financiële) ondersteuning van het nationale O2LAB-programma van de RVO om het ondernemerschapsonderwijs te versterken.

Aan de drie strategische ontwikkelsessies namen 55 regionale vertegenwoordigers deel vanuit onderwijs- en kennisinstellingen, en andere organisaties uit de regio. Dit waren: ROC van Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, Vrije Universiteit, stichting sSquare, Clusius, Mediacollege Amsterdam, Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, Preneurz, Cupola XS, ACE-VU, RVO, Vonk en Nova College.

Het doel van de sessies was drieledig:

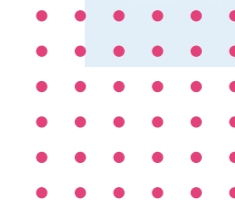
1. onderzoeken of er interesse was om het onderwijsaanbod buiten het bedrijfskundige en economische domein verder te ontwikkelen;
2. de belangstelling peilen om verheldering te brengen in de aansluiting tussen ondernemerschapsonderwijsaanbod en behoeften van het mkb en een en ander te integreren in (challenge-based) onderwijs;
3. verkennen of er een gemeenschappelijke behoefte is voor het ondersteunen van docentprofessionalisering op het gebied van ondernemerschapsonderwijs, dit in de vorm van een train the trainer-programma of een community of practice-netwerk.

Daarnaast zijn er oriënterende gesprekken gevoerd met de regionale opschalingsinitiatieven voor publiek-private samenwerking (pps), de provincie Noord-Holland, de regionale ROM en Katapult.

Subsidievoorstellen

De ervaringen tijdens de drie strategische ontwikkelsessies leidden tot het besluit om samen te gaan werken. Met elkaar gaan we het ondernemerschapsonderwijs beter beschikbaar en zichtbaarder maken voor het mkb. Onder meer via de aanpak Leven Lang Ontwikkelen (LLO). Hierbij ligt de nadruk op het ontwikkelen van ondernemende vaardigheden voor het mkb en het vergroten van maatschappelijke waardecreatie. In 2024 werken we verschillende subsidievoorstellen op het gebied van netwerkontwikkeling en LLO voor mkb verder uit, om langdurige samenwerking op dit vlak ook financieel mogelijk te maken.

Patricia van Hemert doet onderzoek vanuit Ondernemerschap naar het O2LAB regio Noord-Holland in samenwerking met RVO.

VERNIEUWING IN SAMENWERKING MET LERARENOPLEIDING ECONOMIE

Voor het lectoraat Entrepreneurship stond 2023 in het teken van onderwijsvernieuwing.

“Vanuit onderzoek naar ondernemerschap hebben we samen met de lerarenopleiding Economie toegewerkt naar nieuw onderwijsmateriaal, nieuwe didactiek, nieuwe inhoud en nieuwe werkvormen”, vertelt JuanFra Alvarado Valenzuela. Het lectoraat Entrepreneurship innoveerde op verschillende vlakken.

Het overtuigen van anderen om mee te doen aan onderwijsinnovatie kost geld, tijd en moeite. Aan de meeste projecten was een lang voortraject verbonden. “Dit jaar kwam alles voor het ondernemerschapsonderwijs samen, zijn de nieuwe ideeën tot uitvoering gebracht en is er resultaat geboekt. “Je zou 2023 daarom wel het oogstjaar kunnen noemen”, zegt JuanFra.

Professionaliseringslag

Zowel voor studenten als voor docenten van de lerarenopleiding economie vond er binnen het ondernemerschapsonderwijs een professionaliseringslag plaats. Te beginnen met studenten: in 2023 is het curriculum van het vak Ondernemerschap aangepast. Met de start van het academisch jaar 2023-2024 is dit direct in de praktijk gebracht. Het curriculum integreert een breed scala aan inzichten uit de onderzoeksprojecten van het lectoraat Entrepreneurship en praktijkervaringen van leraren in het voortgezet onderwijs. Zo is er aandacht voor:

- ▶ het leren omgaan met ondernemersfalen, zoals onderzocht in project Fenix;
- ▶ diversiteit en inclusie, centraal gesteld in project WeRin;

- ▶ duurzaamheid, bijvoorbeeld in ons onderzoek naar regeneratieve businessmodellen;
- ▶ ondernemerschapsonderwijs in zowel het basis- als voortgezet onderwijs, waaronder het promotieonderzoek van Sultan Göksen-Olgun en project Fawaka.

Het onderwijs binnen de lerarenopleiding is competence-based ingericht. Dit sluit ook aan bij de brede kijk op ondernemerschap die het curriculum nu biedt. Studenten leren niet alleen meer hoe ze leerlingen moeten begeleiden in de ontwikkeling van een businessplan; ze leren ook om hen te activeren in ondernemend gedrag. Dat kan leerlingen in alle facetten van hun leven verder helpen.

Katern gepubliceerd

Aanvullend op het traject bij de lerarenopleiding hebben JuanFra en lector Ingrid Wakkee het katern ‘Competenties voor de Economische Transitie’ gepubliceerd. Dit katern is bedoeld voor docenten in het voortgezet onderwijs

Je zou 2023 wel het oogstjaar kunnen noemen

en het mbo. Het katern met praktische bestanden over de implementatie van ondernemerschapsonderwijs fungeert als een gids. Voor de ontwikkeling ervan werkte het lectoraat Entrepreneurship nauw samen met de lerarenopleiding Economie. Opdrachtgever was het Landelijk Expertisecentrum Economie en Handel. In 2024 volgen nog twee katernen.

Entrecomp Champion Organisatie

Deze inspanningen hebben mede bijgedragen aan het feit dat de HvA zich sinds 2023 een ‘EntreComp Champion Organisatie’ mag noemen. Deze benoeming is een erkenning voor de inspanningen van het lectoraat om ondernemerschapsonderwijs te vernieuwen en te transformeren.

Samenwerking belangrijk

Kortom, 2023 was een jaar van onderwijsvernieuwing en -innovatie en het jaar waarin de resultaten van lange voorbereiding zichtbaar werden. 2024 staat in het teken van het monitoren van deze resultaten, het bijsturen waar nodig en het perfectioneren ervan. Daarvoor hebben we de nieuwe zaadjes al geplant. Ondernemerschap gaat meer en meer over ‘impact maken’: een positieve verandering teweegbrengen in de maatschappij en economie. Voor verandering en innovatie is samenwerking belangrijk.

MINOR ENTREPRENEURSHIP FOR SOCIETY SLUIT AAN BIJ BEHOEFTE STUDENTEN ÉN MAATSCHAPPIJ

Bij de start in 2020 was het soms improviseren, maar inmiddels is de minor Entrepreneurship for Society (Efs) een solide en populaire minor. Met elk semester volle bak met studenten uit verschillende studierichtingen en faculteiten binnen én buiten de HvA.

Entrepreneurship for Society is een transdisciplinair minorprogramma over sociaal ondernemerschap. Dit betekent dat er naast studenten en docentonderzoekers (interdisciplinair) ook andere partners betrokken zijn bij het onderzoeken van een complexe vraag. In deze minor doen studenten kennis op over ondernemen met maatschappelijke impact. Onderliggend doel is om hen een andere manier van economisch denken aan te leren.

Focus op sociale ondernemingen

De minor draaide in 2023 voor de zesde en zevende keer. Met een belangrijke verandering. Eerdere jaren hadden de studenten de keuze uit twee routes: zij konden óf een opdracht doen voor een sociale onderneming óf zelf aan de slag met het opzetten van hun eigen onderneming. Om meer focus aan te brengen en duidelijkheid te scheppen voor de studenten, hebben ze vanaf 2023 uitsluitend aan hun eigen, sociale onderneming gewerkt. Hierdoor is de samenwerking met het Venture Centre versterkt en komen studenten steeds verder in het opzetten van hun eigen onderneming. Verder is in het curriculum meer aandacht gekomen voor de financiering en verdienmodellen van sociale ondernemingen.

We zien dat er steeds meer aandacht komt voor interdisciplinaire minoren

Interdisciplinaire minoren

Vanuit het lectoraat Entrepreneurship zijn Maarten Hogenstijn, Jildou Steensma en Claudia Cuypers betrokken bij deze minor. Maarten vanuit zijn expertise als onderzoeker op het gebied van sociaal ondernemerschap, Jildou Steensma als ondernemer en Claudia Cuypers als kenner van het ecosysteem rondom impact ondernemen. “We zien dat er steeds meer aandacht komt voor interdisciplinaire minoren”, aldus Maarten. “De minor Efs is daar een voorbeeld van. Sowieso krijgt sociaal ondernemerschap een steeds bredere weerklank.”

Geldprijs

Dit werd ook duidelijk tijdens het evenement ‘Boost your Business’ in april 2023. Daar kwamen vijftig start-ups uit verschillende HvA-ondernemerschapminoren en ongeveer dertig experts uit het Amsterdamse ondernemerschapsklimaat samen. Studenten pitchten er hun ideeën met als doel de geldprijs van € 1.000 in de wacht te slepen. De winnaars waren Samira Hoogvliets en Anna N’goné Diouf van ByMoksi. Hun onderneming richt zich op comfortabele hoofddoeken voor islamitische vrouwen met het oog op duurzaamheid. Het zal je niet verrassen tijdens welke minor zij hun onderneming hebben opgezet.

Anna N’goné Diouf en Samira Hoogvliets wonnen met hun onderneming ByMoksi de geldprijs.

Maarten Hogenstijn en Claudia Cuypers.

LECTORAAT ENTREPRENEURSHIP ONTVANGT EUROPESE ERKENNING

Het lectoraat Entrepreneurship van de HvA heeft in 2023 met trots de prestigieuze onderscheiding 'EntreComp Champion Organisatie' ontvangen. Deze Europese erkenning belooft de voortdurende inspanningen van het lectoraat om het ondernemerschapsonderwijs te vernieuwen en te versterken.

Namens de HvA diende docent-onderzoeker JuanFra Alvarado Valenzuela de aanvraag voor de EntreComp Champion Award in bij het EntreComp Framework van de Europese Commissie. Dit framework fungeert als een instrument om het ondernemend vermogen van Europese burgers en organisaties te versterken. Het raamwerk wil ervoor zorgen dat de wereld van onderwijs en de wereld van werk naadloos op elkaar aansluiten.

Concrete prestaties

We hebben de onderscheiding gekregen voor de volgende, concrete prestaties:

- ▶ de ontwikkeling van praktische studiehandleidingen in ondernemerschap op basis van competenties;
- ▶ de publicatie van een katern over ondernemerschapsonderwijs;
- ▶ de succesvolle samenwerking tussen het lectoraat en de lerarenopleiding Economie.

Praktische gids

Het katern beschrijft hoe het EntreComp Framework in het ondernemerschapsonderwijs kan worden geïntegreerd. Het fungeert daarmee als een praktische gids voor leraren in het voortgezet onderwijs en het mbo. Het biedt achtergrondinformatie en suggesties voor opdrachten die in ondernemerschapsonderwijs geïmplementeerd kunnen worden. Deze materialen zijn tot stand gekomen in nauwe samenwerking met collega's en studenten van de lerarenopleiding Economie.

Blijvende verbondenheid

Het lectoraat Entrepreneurship staat als Entrecomp Champion Organisatie vermeld in het EntreComp Yearbook, en op de website van de Entrecomp organisatie. Bovendien neemt het lectoraat deel aan internationale evenementen ter bevordering van ondernemerschapsonderwijs. Het lidmaatschap van de EntreComp Community is permanent en biedt blijvende verbondenheid met dit relevante netwerk van gelijkgestemde professionals in Europa.

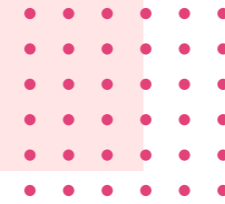

JuanFra Alvarado Valenzuela (rechts) neemt de prestigieuze onderscheiding 'EntreComp Champion Organisatie' in ontvangst.

SASKIA STOKER OP LIJST INCLUSIVE30 VAN 2023: EXPERT EN ROLMODEL INCLUSIVITEIT EN DIVERSITEIT

MT/Sprout zet jaarlijks dertig mensen in de spotlights, omdat ze zich sterk maken voor inclusiviteit en diversiteit in Nederlandse bedrijven. Als leider, expert, dienstverlener of rolmodel. In 2023 was Saskia Stoker, docent-onderzoeker bij het lectoraat Entrepreneurship van de HvA, een van de Inclusive30.

MT/Sprout is het platform voor ondernemers achter snelgroeiende start-ups en scale-ups en het leiderschapstalent binnen serieuze organisaties. De missie is om van leiders betere leiders te maken, vanuit het geloof dat betere leiders gezonde, duurzame bedrijven bouwen en daarmee een groeiende economie. Elk jaar publiceert de organisatie in april de Inclusive 30. Dat is dé lijst met mensen die echt het verschil maken op weg naar een inclusiever bedrijfsleven.

Saskia is met name bekend om haar werk op het gebied van gendergelijkheid

Om tot de lijst te komen, heeft de redactie van MT/Sprout research verricht en een oproep gedaan om kandidaten te nomineren. Ook gaven recruiters, belangenbehartigers, deskundigen van kennisinstellingen, de overheid, consultancybureaus en kandidaten van eerdere edities van de Inclusive30 input.

Betrokken bij campagnes

Saskia stond in 2023 op de lijst Inclusive30. MT/Sprout: "Saskia Stoker is promovenda en docent-onderzoeker aan de HvA, spant zich in om de instelling diverser en inclusiever te maken. Zij is met name bekend om haar werk op het gebied van gendergelijkheid. Daarnaast was ze betrokken bij campagnes, zoals de hernoeming van het Conradhuis naar het Jakoba Mulderhuis en de tentoonstelling #MYOWNGENDER, waarin mensen te zien zijn die zich niet als man of vrouw identificeren."

Gender Blender

MT/Sprout vervolgt: "Binnen het onderwijs richt Saskia zich op het ontwikkelen van inclusief onderwijs en het uitdagen van stereotypen in lesmateriaal. Zo introduceerde ze de cursus 'Gender Blender' om stereotypering in voorbeelden van vrouwen in lesmateriaal aan te pakken. Ze doet ook onderzoek naar de positie van vrouwelijke ondernemers en hun vertegenwoordiging in ondernemende ecosystemen."

Docent-onderzoeker Saskia Stoker was in 2023 een van de Inclusive30 van MT/Sprout.

RESEARCH AND EDUCATION CONFERENCE: VERBINDING TUSSEN ONDERWIJS EN ONDERZOEK

Wat was het een succesvol evenement in 2023: de Research and Education Conference als Fringe Event van het jaarlijkse Social Enterprise World Forum (SEWF). Deze baanbrekende conferentie, gericht op sociaal ondernemerschapsonderwijs en -onderzoek, bracht professionals, academici en sociaal ondernemers van over de hele wereld samen. Het lectoraat Entrepreneurship kijkt er als organisator trots op terug.

De conferentie bood een waardevolle gelegenheid om de toekomst van sociaal ondernemerschapsonderwijs en onderzoek te vormen. En zo bij te dragen aan collectieve actie voor duurzame verandering.

Krachtig instrument

Het programma bestond uit een openingssessie en een afsluitende plenaire sessie. De inspirerende keynote-sprekers waren Dr. Mike Bull (Associate Professor in Social Enterprise aan de Manchester Metropolitan University in het Verenigd Koninkrijk) en Stella van der Wal-Maris (lector Onderwijs en Sociaal Ondernemerschap aan de Marnix Academie in Nederland). Bull benadrukte het belang van sociaal ondernemerschapsonderwijs als krachtig instrument om maatschappelijke problemen aan te pakken. In lijn met deze visie deelde Van der Wal-Maris haar inzichten over het belang van het inspireren van de volgende generatie. Met als doel om bij te dragen aan een rechtvaardige, vreedzame en duurzame wereld.

De economie moet veranderen en daarin zijn sociaal ondernemers voorlopers

Pioniersrol

Tijdens de workshops en papersessies die volgden, spraken onderzoekers en docenten over verschillende aspecten van sociaal ondernemerschap. Maurik de Groot, een van de presentatoren vanuit het lectoraat Entrepreneurship, onderstreepte het belang van verkoopvaardigheden in sociaal ondernemerschap. Hoofdorganisator en senior onderzoeker sociaal ondernemerschap Maarten Hogenstijn sprak over de pioniersrol van sociaal

ondernemers in economische verandering. Hij onderstreepte: "De economie moet veranderen en daarin zijn sociaal ondernemers voorlopers. Ze kunnen inspirerend zijn, maar moeten wel goed opgeleid worden. Daarom zijn onderzoek en onderwijs op het gebied van sociaal ondernemerschap zo belangrijk."

Beter verbinden

Het programma eindigde met een boeiende paneldiscussie over belangrijke lessen van de dag en manieren om sociaal ondernemerschapsonderwijs en -onderzoek beter te verbinden. Het panel, bestaande uit experts uit verschillende delen van de wereld, ging dieper in op de rol van onderwijs en onderzoek bij het stimuleren van sociaal ondernemerschap.

Fringe Day en SEWF 2023

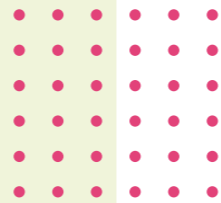
De Research and Education Conference was een van de negen evenementen op de Fringe Day van het Social Enterprise World Forum (SEWF). Daarbij waren meer dan 120 deelnemers van over de hele wereld aanwezig. Het evenement legde de nadruk op onderzoek en onderwijs in het sociaal ondernemerschap. Na de Fringe Day volgde het hoofdevenement van SEWF, met meer dan 1.000 deelnemers. De HvA speelde hierbij een leidende rol in het promoten van sociaal ondernemerschap door onderwijs en onderzoek.

Bezoekers van de SEWF Research & Education Conference

KORTE IMPRESSIES VAN CONFERENTIES IN 2023

Onderzoekers van het lectoraat Entrepreneurship bezochten in 2023 weer diverse congressen in binnen- en buitenland. Om te netwerken. Om kennis te nemen van nieuw onderzoek. Om onze eigen onderzoeksresultaten te presenteren. En in het kader van professionele ontwikkeling en teambuilding. Een overzicht.

DARE annual meeting 2023 | Nederland

The Dutch Academy of Research in Entrepreneurship (DARE) is een actieve onderzoeksgemeenschap van vooraanstaande onderzoekers op het gebied van ondernemerschap. Daarbij zijn meer dan tien universiteiten en tien hogescholen in Nederland betrokken. DARE fungeert als platform voor kennisdeling over en samenwerking in academisch onderzoek en onderwijs in ondernemerschap. De onderwijsinstellingen komen jaarlijks bijeen. In februari 2023 gebeurde dat in Heerlen. Ingrid Wakkee was als bestuurslid van DARE betrokken bij de organisatie van het evenement. Ze hield een interactieve presentatie en brainstormsessie binnen het thema 'The Innovation of Tech-Driven Ecosystems'. Hiermee maakte ze duidelijk, dat innoveren binnen het tijdperk van digitale transformatie, klimaatverandering en technologische uitdagingen een kwestie is van samenwerken voor individuele bedrijven binnen sectoren als de gezondheidszorg, veiligheid en landbouw.

3E Conferentie | Denemarken

Juanfra Alvarado, Carmen Been, Saskia Stoker en Ingrid Wakkee bezochten de 3E Conferentie in Aarhus (Denemarken) in mei. Het thema was 'Back to The Future of Entrepreneurship Education'. Voor Carmen was het haar allereerste conferentie. Ze presenteerde ook haar eerste paper, dat ze met Saskia en Ingrid schreef. Het gaat over hoe incubators het concept van genderinclusiviteit integreren in hun programma-aanbod om vrouwelijke ondernemers te ondersteunen. De presentatie van Carmens onderzoeksresultaten leverde een waardevolle en inspirerende discussie op. Daarnaast gaven Juanfra, Ingrid en Saskia ook een Practitioners Development Workshop (PDW).

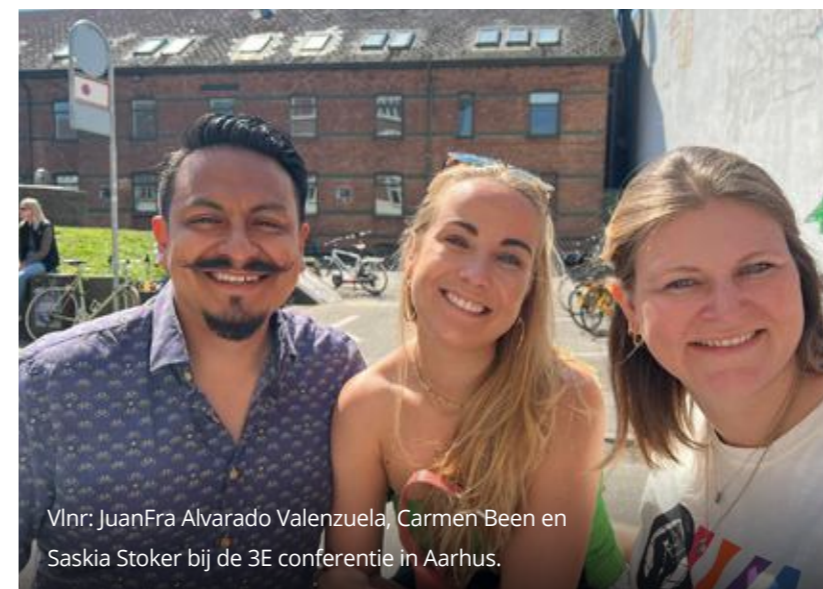
New Business Models Conference | Nederland

De New Business Models Conference vond in juni plaats in Maastricht. Deze conferentie stond in het teken van het verkennen van nieuwe businessmodellen. Lectoraatsonderzoekers Richard Martina en Linda

Drupsteen waren erbij. Richard presenteerde mede namens co-auteurs Sophie Hernmarck en Juanfra Alvarado Valenzuela (lectoraat) het paper 'Exploring Emotionally Durable Business Models for Sustainable Fashion'. Linda Drupsteen presenteerde de eerste resultaten van het Delphi-onderzoek dat in het kader van het project Regenerative Business Models was opgezet. Dit onderzoek had als doel om tot een definitie van Regenerative Business Models te komen. Linda: "De presentatie werd positief ontvangen en leidde tot een levendige discussie. Omdat niet alleen wij, maar ook veel andere onderwijsinstellingen worstelen met de definitie van regeneratieve business en de vertaling naar wat dat concreet betekent voor de businessmodellen."

EMES International Research Conference | Duitsland

Namens het lectoraat Entrepreneurship bezochten Linda Drupsteen en Maarten Hogenstijn in september de EMES International Research Conference

Vnr: JuanFra Alvarado Valenzuela, Carmen Been en Saskia Stoker bij de 3E conferentie in Aarhus.

Ingrid Bruynse (links) en andere bezoekers bij de CARN Conference in Manchester.

in Frankfurt am Main (Duitsland). EMES staat voor 'L'EMergence de l'Entreprise Sociale en Europe'. Oftewel: de opkomst van sociale ondernemingen in Europa. Het is het belangrijkste netwerk in Europa voor onderzoekers rond het thema sociaal ondernemerschap, met vijftien institutionele leden en bijna driehonderd individuele leden. Het thema van 2023 was 'Act locally, change globally: Social enterprises and cooperatives for more resilient economies and societies'.

Maarten presenteerde er de resultaten van het onderzoek naar de impact van programma's van de Fawaka Ondernemersschool op sociaal en duurzaam ondernemerschap op basisscholen. De titel van zijn paper is 'How SE education can empower girls: The effects of a program for primary school children'. Ook introduceerde hij kort het project Impact-Driven Entrepreneurship Education for Children (IDEEC). "Er is steeds meer aandacht voor onderwijs op het gebied van sociaal ondernemerschap", zegt Maarten. "Er waren op het congres bijvoorbeeld meer presentaties over onderwijsprogramma's. En ook in de wandelgangen was het onderwerp van gesprek."

RENT Conference 'Taming Uncertainty' | Polen

Tijdens de RENT Research in Entrepreneurship and Small Business Conference 2023 in Gdańsk (Polen) in november, presenteerde Saskia Stoker haar paper 'Navigating the Entrepreneurial Ecosystem: Unveiling the Confirming and Restricting Power of Women Entrepreneurs to Create Belonging and Embeddedness with Their Agency'. Samen met Carmen Been nam ze deel aan een Practitioners Development Workshop onder leiding van Prof. Dr. Sally Jones. Met hun deelname aan deze workshop wilden ze hun artikelen verder ontwikkelen, om de kans op publicatie in het 'Journal of Gender & Entrepreneurship' te vergroten.

CARN Conference | Verenigd Koninkrijk

In oktober was The Collaborative Action Research Network Conference (CARN) in Manchester (Verenigd Koninkrijk). Dit is een bijeenkomst van onderzoekers die zich bezighouden met collaboratieve methodologieën, actieonderzoek en andere methoden die deelnemers inclusief betrekken. Daar hield Ingrid Bruynse een presentatie over collaboratieve co-creatie van gemeenschappen van sociale ondernemers. De vragen die ze behandelde, waren onder meer: Wat is jouw levende, educatieve theorie? Hoe kunnen we ervoor zorgen dat deelnemers ethisch worden opgenomen? Wat zijn de rollen en persona's van de onderzoeker? Hoe kunnen we plannen voor opkomst in het onderzoeksproces?

Internationale consortiumbijeenkomsten

WeRin | Ierland

In mei stond de internationale sessie 'capacity building' voor WeRin op de agenda. Hiervoor reisden Saskia Stoker en Ingrid Wakkee, samen met docent Rutger Schuurmans van SYBIT en de twee studentambassadeurs Beatrice Bettarini (FBE) en Ibrahim Kayal (FT), af naar Cork. Tijdens de bijeenkomst werden workshops en studiemateriaal dat in het project is ontwikkeld, gedeeld met toekomstige gebruikers (docenten en studenten). Daarnaast werd feedback opgehaald. Uiteraard was er ook volop tijd voor het uitwisselen van kennis en ervaringen tussen de deelnemers uit Ierland, Duitsland en Denemarken. Beatrice Bettarini zei hierover: "De reis naar Ierland was een verrijkende ervaring. Ik heb meer inzicht gekregen in de uitdagingen en kansen van vrouwen in leidinggevende functies binnen de zakenwereld. Hun verhalen waren erg inspirerend. Ze maakten duidelijk welke vooruitgang er mogelijk is als individuen de kans krijgen om hun volledige potentieel te bereiken, ongeacht hun geslacht."

REVALORISE+ | Oostenrijk

Ingrid Wakkee was in oktober gastpanellid van een inspirerend evenement rondom het REVALORISE+-project in Wenen (Oostenrijk). Experts en professionals kwamen samen om te praten over de uitkomsten van het project – een van de vele projecten waaraan het lectoraat Entrepreneurship deelneemt als consortiumpartner. Het doel van het REVALORISE+ project is om het ondernemerspotentieel en de maatschappelijke impact van onderzoek binnen de sociale en geesteswetenschappen te versterken. Tijdens het evenement zijn belangrijke stappen gezet op het gebied van kennisdeling over valorisatie binnen de Sociale en Geesteswetenschappen (SGW).

ENHANCER Transnational Project Meeting | Griekenland

In november vertrokken Richard Martina en Kristin Webb voor de ENHANCER Transnational Project Meeting naar de zon in Cyprus (Griekenland). ENHANCER heeft als doel om een digitale, educatieve escape room te ontwikkelen. Die moet bijdragen aan de ontwikkeling van essentiële vaardigheden voor sociaal ondernemerschap bij studenten. Het was de vierde bijeenkomst in de reeks transnationale projectvergaderingen, gericht op het creëren van de escape room. Uit de vruchtbare discussies en co-creatiesessies kwam input voor de ontwikkeling van de game. Het ging hierbij om het verkennen van ervaringen met sociale ondernemingen, leerdoelen en het creëren van scenario's binnen de game. Discussies behandelden de belangrijkste mechanica, tactische en strategische lagen van het spel, evenals de spelersreis. Het plan is om het eerste speelbare prototype in 2024 beschikbaar te hebben.

Saskia Stoker in actie tijdens de internationale sessie 'Capacity Building'.

PUBLICATIEOVERZICHT 2023

Journal articles

- ▶ J.F. Alvarado Valenzuela, I.A.M. Wakkee, J. Martens, & P. Grijsbach (2023). Lessons from entrepreneurial failure through vicarious learning. *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, 35(5), 762-786 <https://doi.org/10.1080/08276331.2020.1831839>
- ▶ M. de Groot & I.A.M. Wakkee (2023). How ineffective entrepreneurial selling contributes to business failure: an explorative study on business owners of small and medium enterprises in The Netherlands. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 1-15. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/08853134.2023.2202857>
- ▶ M. Hogenstijn & C. Cuypers (2023). The effects of an education program on social and sustainable entrepreneurship for primary school children. *International Journal of Educational Research Open*, 5, Article 100266. <https://doi.org/10.1016/j.ijedro.2023.100266>
- ▶ K. Johannes, H. Voordijk & G. Aranda-Mena (2023). The role of purchasing in raising the maturity of smart maintenance management. *Built Environment Project and Asset Management*, 13(2), 324-340. <https://doi.org/10.1108/BEPAM-01-2022-0004>
- ▶ İ. Yikilmaz & B. Kör (2023). Digital Transformation In Smes: A Focused Review of The Research Literature. *Journal of the Human and Social Science Researches. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 661- 679. <https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad/issue/77320/1267517>

Conference papers and proceedings

- ▶ J.F. Alvarado Valenzuela & A. Douna (2023). Teaching future teachers about entrepreneurship: The focus on entrepreneurial competences. In *3E Conference Proceedings: Book of Abstracts 2023* (pp. 49-49). ECSB European Council for Small Business and Entrepreneurship.

- ▶ L. Drupsteen & I.A.M. Wakkee (2023). What are regenerative business models?: Findings from an exploratory Delphi study paper presented at the 8th International NBM Conference Maastricht.
- ▶ S. Göksen, W. Groot, I.A.M. Wakkee & R.A. Martina (2023). A Delphi Study at secondary schools to identify entrepreneurship education norms. Paper presented at EARLI 2023, Thessaloniki, Greece.
- ▶ S. Göksen, W. Groot, I.A.M. Wakkee & R.A. Martina (2023). Entrepreneurship education attainment targets in secondary education: a Delphi study. Paper presented at 3E Conference, Aarhus, Denmark.
- ▶ B. Kör, I.A.M. Wakkee & J. Helmer (2023). The Influence of Problem-Based Learning Environment on Students' Innovative and Entrepreneurial Skillset. Paper presented at Interdisciplinary European Conference on Entrepreneurship Research, Covilha, Portugal.
- ▶ R. Martina, S. Hernmarck & Alvarado Valenzuela (2023). Exploring Emotionally Durable Business Models for Sustainable Fashion paper presented at the 8th International NBM Conference Maastricht.
- ▶ E. Stam, Y. Baggen, N. Bosma, R. Brave, H. Garretsen, R. Kleverlaan, K. Molenaar, J. Stoker, I.A.M. Wakkee & A. van Witteloostuijn (2023). Ondernemerschap: inclusiever ecosysteem is een beter ecosysteem. *Me Judice*.
- ▶ K. Webb & R. Martina (2023). Digital Educational Escape Rooms for Social Entrepreneurship: Identifying Design Choices for Educational Impact. In T. Spil, G. Bruinsma & L. Collou (Eds.), *Proceedings of the 17th European Conference on Games Based Learning, ECGBL 2023* (pp. 712-720). (Proceedings of the European Conference on Games Based Learning). Academic Conferences International Limited. <https://doi.org/10.34190/ecgbl.17.1.1845>

Proefschriften

- ▶ M. de Groot (2023). *Entrepreneurial Selling: Creating Resilient Small Businesses by Developing the Sales Competencies of Business Owners in the Netherlands*. DBA Dissertation, Business School Lausanne.

Rapport

- ▶ C. van Orden & M. Hogenstijn (2023). *Impactondernemers en impactmeting: inventarisatieinstrumentarium en behoeften voor doorontwikkeling*. Hogeschool Windesheim.

Webpublicaties

- ▶ J.F. Alvarado Valenzuela, H. Fonteijn & M. Schouten (2023). Een open boek, een open gesprek. Web publication or website, ComeniusNetwerk. <https://www.comeniusnetwerk.nl/nieuws/2530659.aspx?t=Een-open-boek-een-open-gesprek>

Team 2023

Lector Entrepreneurship/wetenschappelijk directeur Venture Centre

Ingrid Wakkee

Senior onderzoekers

Burcu Kör

Iteke van Hille

JuanFra Alvarado Valenzuela

Koos Johannes

Linda Drupsteen-Sint

Maarten Hogenstijn

Patricia van Hemert

Richard Martina

Projectonderzoekers

Ingrid Bruynse (IDEEC)

Kristen Webb (Unlock)

Mike Russell (Generation Blockchain)

Toon Maassen (Regenerative Business Models)

Promovendi

Maurik de Groot (DBA afgerond in juni 2023)

Saskia Stoker

Sultan Göksen

Projectleiders & communitymanagers lectoraat

Jildou Steensma

Claudia Cuypers

Simone Magilse

Team Venture Centre

Carmen Been

Daniela Redondo

Dion Douwsma

Hanneke Malleghom

Pavel Chokalov

Puck Middelkoop

Romaïke Slikker

Officemanager/coördinator

Emma Douqué

Student-assistenten, afstudeerders en stagiairs

Aya Bennis

Emiel van der Zwet

Zomer Zeijlemaker

Communicatie/content creators

Charlotte Hensen

Coen Swinkels

Daily van Dijk

Demi Karijowiredjo

Josephine Waslander

Lotte Pröpper

Noa Hugas

Programma
Ondernemerschap

Hogeschool
van Amsterdam

